

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
Навчально-науковий інститут психології та соціальної роботи
Кафедра соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук

Кваліфікаційна робота

Освітнього ступеня «магістр»

на тему

**«Профілактична робота з батьками підлітків у закладах
загальної середньої освіти»**

Виконав:

здобувач вищої освіти, 62 групи
спеціальності 231 Соціальна робота

Костенко Ігор Володимирович

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент

Платонова О.Г.

Роботу подано до розгляду « _____ » _____ 2025 року.

Здобувач (ка)

_____

_____

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Науковий керівник

_____

_____

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота розглянута на засіданні кафедри

_____

(назва кафедри)

протокол № _____ від « _____ » _____ 20__ року.

Здобувач (ка) допускається до захисту даної роботи в екзаменаційній комісії.

Завідувач кафедри

_____

(підпис)

(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ З БАТЬКАМИ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	
1.1. Поняття профілактичної роботи, її основні види, принципи та форми.....	7
1.2. Нормативно-правове забезпечення профілактичної роботи у закладі загальної середньої освіти.....	23
1.3. Зміст профілактичної роботи з батьками підлітків у закладі загальної середньої освіти.....	27
РОЗДІЛ 2	
ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ З БАТЬКАМИ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	
2.1. Вивчення досвіду профілактичної роботи з батьками підлітків у закладі загальної середньої освіти.....	38
2.2. Емпіричне дослідження ставлення підлітків та їх батьків до асоціальних явищ в учнівському середовищі.....	47
2.3. Практичні рекомендації соціальним педагогам щодо профілактичної роботи з батьками підлітків у закладах загальної середньої освіти.....	54
ВИСНОВКИ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	67
ДОДАТКИ.....	73

ВСТУП

Актуальність дослідження. Формування цінності життя у молодого покоління є важливою виховною проблемою в сучасних соціокультурних реаліях. В українському суспільстві відбуваються процеси знецінення життя як у фізичному, так і духовному вимірах. У підлітковому середовищі дедалі частіше зустрічаються прояви агресивності, неповаги до іншого, суїцидальні нахили, явища булінгу та ін. Водночас якісно послаблюється ціннісне поле життя індивідів, зокрема дітей підліткового віку, що відображається в переважанні в такому полі потреб прагматично-утилітарного характеру і відсування на його периферію духовно-моральних цінностей.

Загальна соціально-економічна скрута, яку сьогодні переживають різновікові категорії населення України, потребує зосередження зусиль державних органів у справах молоді, фахівців соціальних служб та інших соціальних інституцій, молодіжного громадського активу для вирішення комплексу найгостріших питань, пов'язаних з попередженням асоціальної поведінки молоді. Саме тому проведення необхідних заходів з метою профілактики асоціальних явищ в учнівському середовищі закономірно стало одним із основних завдань соціального педагога в закладах загальної середньої освіти.

Актуальність цих завдань підсилюється ще й тим, що з кожним роком зростає кількість кризових явищ у суспільстві. Вони тісно пов'язані не тільки з політичною, соціально-економічною ситуацією та нестабільністю в суспільстві, а і з умовами виховання та побутовим неблагополуччям у сім'ях, недоліками в організації освітнього процесу в закладах освіти, негативним впливом антигромадських елементів та ін. Недостатня увага приділяється організації дозвілля молоді, вихованню в них поваги до закону і загальноприйнятих правил поведінки в суспільстві, формуванню позитивного ставлення до здорового способу життя.

На сьогоднішній день проблема правопорушень неповнолітніх є і

залишається однією з гострих проблем українського суспільства. Над пошуком шляхів її вирішення працює широке коло фахівців різних наукових галузей: кримінології, юриспруденції, психології, педагогіки, соціальної педагогіки, соціології, правознавства та ін.

За статистичними даними на сьогодні злочинність неповнолітніх має таку структуру: злочини, пов'язані з наркотиками – 2,8 %; хуліганство – 6,2 %; крадіжки – 70,5 %; злочини проти життя та здоров'я – 2,1 %; інше – 9,4 % [43].

Злочинність серед молоді все більше набуває групового характеру. Питома вага злочинів, учинених групами, становить понад 70%. Щодня підлітки в Україні вчиняють понад 100 злочинів, у тому числі одне вбивство або злочин із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень, одне зґвалтування, два-три розбійні напади, вісім пограбувань, сімдесят крадіжок приватного та державного майна.

Сьогодні профілактична спрямованість є однією з провідних функцій соціально-педагогічної діяльності. Це зумовлено, у першу чергу, зростанням проявів адиктивної, делінквентної поведінки серед дітей та молоді зростанням темпів розповсюдження ВІЛ-інфекції серед молоді.

Профілактичний напрям у роботі соціального педагога полягає в необхідності переконувати учнів у доцільності дотримання соціально значущих норм і правил поведінки, ведення здорового способу життя, що сприятиме попередженню асоціальних явищ в учнівському середовищі.

Соціальний педагог в профілактичній роботі з учнями ставить за мету створення передумов для формування законослухняної, високоморальної поведінки підростаючої особистості.

Поняття профілактики, її основні принципи, форми та методи розкривали в своїх роботах О. Безпалько, Л. Завацька, А. Капська, В. Оржеховська. Методику роботи соціального педагога в закладі загальної середньої освіти розглядали в своїх роботах І. Богданова, Н. Нікітіна та ін. Технологію профілактичної роботи соціального педагога в закладі загальної середньої освіти висвітлювали А. Капська, Н. Коцур, М. Попов, В. Шакуров

та ін. Організаційно-методичні вимоги до діяльності соціального педагога в закладі загальної середньої освіти розробили І. Дедов та І. Протасова. Освітньо-профілактичну роботу як форму утвердження здорового способу життя в молодіжному середовищі висвітлювала А. Капська, В. Оржеховська.

Враховуючи актуальність теми та потребу у продовженні її дослідження, власний професійний інтерес, нами було обрано тему кваліфікаційної роботи: **«Профілактична робота з батьками підлітків у закладах загальної середньої освіти»**.

Мета дослідження – проаналізувати теоретичні основи та організацію профілактичної роботи з батьками підлітків у закладах загальної середньої освіти.

Для досягнення мети дослідження визначено такі **завдання**:

1. Проаналізувати сутність поняття соціальної профілактики, основних її видів та охарактеризувати основні принципи, форми профілактичної роботи.
2. Розкрити нормативно-правове забезпечення профілактичної роботи у закладі загальної середньої освіти.
3. Вивчити досвід профілактичної роботи з батьками підлітків в закладі загальної середньої освіти.
4. Провести емпіричне дослідження щодо ставлення підлітків та батьків до асоціальних явищ в учнівському середовищі та надати практичні рекомендації соціальним педагогам щодо профілактичної роботи з батьками підлітків у закладах загальної середньої освіти.

Об'єкт дослідження – профілактична робота у закладах загальної середньої освіти.

Предмет дослідження – профілактична робота з батьками підлітків у закладах загальної середньої освіти.

Для досягнення поставленої мети та завдань кваліфікаційної роботи було використано комплекс *методів*:

- *теоретичні*: аналіз соціально-педагогічної та психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження; порівняння, систематизація, узагальнення

результатів дослідження, що дали можливість провести теоретичний аналіз основ профілактичної роботи з батьками підлітків у закладі загальної середньої освіти;

- *емпіричні*: спостереження, аналіз діяльності та бесіда з соціальним педагогом закладу загальної середньої освіти м. Чернігова, опитування підлітків та батьків.

Теоретичне та практичне значення дослідження полягає у вивченні теоретичних основ та організації профілактичної роботи з батьками підлітків у закладах загальної середньої освіти; емпіричному дослідженні ставлення підлітків та їх батьків до асоціальних явищ та розробці практичних рекомендацій соціальним педагогам щодо профілактичної роботи з батьками підлітків у закладах загальної середньої освіти.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження було апробовано на Міжнародній ювілейній науковій конференції «XV Сіверянські соціально-психологічні читання» (25 квітня 2025 року, м. Чернігів); тема доповіді «Профілактична робота з батьками підлітків у закладах загальної середньої освіти».

Структура кваліфікаційної роботи. Магістерське дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи складає 78 сторінок друкованого тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ З БАТЬКАМИ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

1.1. **Поняття профілактичної роботи, її основні види, принципи та форми**

Суспільство являє собою складний соціальний організм із різними сферами, кожна з яких складається з відносно самостійних суспільних відносин, зв'язків, процесів. Тому профілактика, як система, має власну «добірку» компонентів (підсистем). Це, передусім, сама профілактична діяльність, яка здійснюється у просторі, тобто йдеться про межі її поширення.

Сфера профілактичної роботи надзвичайно широка. Сьогодні вона не може залишатися полем діяльності тільки правоохоронних органів. У ній мають брати участь усі державні органи, громадські формування і громадяни держави.

Слід зазначити, що профілактична робота є конкретною діяльністю, яка мусить бути обмежена суворими рамками, хоча при цьому потрібно вирішувати великий обсяг завдань із заздалегідь не встановленим і змінюваним змістом. Межі цього управління залежать від профілактичного впливу на відповідні об'єкти, його змісту, мети, принципів, пануючих суспільних відносин, від характеру соціально-політичного ладу. Ці ознаки і окреслюють межі і сферу функціонування профілактики [30].

Відповідно межі профілактики визначаються усією системою соціально-політичних, економічних, організаційних, моральних, психологічних, виховних, правових, технічних та інших методів і засобів впливу. Але вони охоплюють лише ту сферу, в якій діють процеси, що впливають на правопорушення.

Соціальна профілактика – робота яка спрямована на попередження аморальної, протиправної, іншої асоціальної поведінки дітей та молоді,

виявлення будь-якого негативного впливу на життя і здоров'я дітей та молоді і запобігання такому впливу [4]. Соціальна профілактика ґрунтується на виявленні несприятливих психо-біологічних, психолого-педагогічних, соціальних умов, що зумовлюють відхилення в психічному та соціальному розвитку молоді, в її поведінці, стані здоров'я, а також в організації життєдіяльності й дозвілля. Профілактики потребує все населення, особливо люди, які відносяться до групи ризику: неповнолітні діти, підлітки, люди похилого віку, а також люди, які ведуть асоціальний спосіб життя, та ін. Однак підходи до цих категорій людей повинні спиратися не на негативні моменти, а на позитивний потенціал, який закладений в самих різних представників цих груп [9].

Це відображає тенденцію до зміни парадигми, відходу від попередньої медичної моделі, що орієнтувалися лише на лікуванні хвороби і домінувала в багатьох сферах, зайнятих наданням допомоги населенню. Профілактика не заперечує біологічних або генетичних факторів, але розглядає їх в більш широкому і культурному контексті.

Сам термін «профілактика» в більшості асоціюється з запланованим попередженням якогось негативного явища, тобто з усуненням причин, які можуть викликати ті чи інші небажані наслідки [2].

З цього випливає, що профілактика повинна проводитися у формі запланованих дій, які направлені на досягнення очікуваного результату, але в той же час і на попередження можливих негативних явищ.

Зміст соціальної профілактики полягає:

- у роз'ясненні правових норм соціально значущої діяльності та поведінки;
- ознайомленні з нормативними міжнародними і державними документами, які забезпечують розвиток особистості, рівень освіти, вибір професії;
- наданні різним категоріям молоді інформації про можливі наслідки асоціальних дій, нехтування здоровим способом життя, відмови від

культурного проведення дозвілля;

– організації заходів щодо забезпечення програми позитивної життєдіяльності особистості;

– здійсненні системи соціального захисту різних категорій молоді (забезпечення роботою, навчанням);

– формуванні відповідальності за можливі наслідки протиправних дій [42].

Сам термін «профілактика» (від грецького «запобіжний») звичайно асоціюється із запланованим попередженням якоїсь несприятливої події, тобто з усуненням причин, здатних викликати ті або інші небажані наслідки. З цього виходить, що профілактика повинна проводитися у формі запланованих дій, націлених головним чином на досягнення бажаного результату, але в той же час і на запобігання можливих негативних явищ.

Соціальна профілактика має на меті зусилля, спрямовані:

– на превенцію соціальних проблем чи життєвих криз клієнтів, окремих груп;

– попередження ускладнення вже наявних проблем.

Це комплекс економічних, політичних, правових, медичних, психолого-педагогічних заходів, спрямованих на попередження, обмеження, локалізацію негативних явищ у соціальному середовищі. Профілактика ґрунтується на своєчасному виявленні та виправленні негативних інформаційних, педагогічних, психологічних, організаційних факторів, що зумовлюють відхилення в психологічному та соціальному розвитку дітей і молоді, в їхній поведінці, стані здоров'я, а також в організації життєдіяльності та дозвілля [46].

Функції профілактики багатогранні:

- діагностична – виявлення причин і факторів відхилень у поведінці;
- реабілітаційна – перевиховна, спрямована на подолання негативних проявів у поведінці;
- координаційна – координація зусиль усіх зацікавлених виховних

інститутів у попередженні та подоланні асоціальної поведінки;

- прогностична – передбачення можливих негативних явищ у поведінці неповнолітніх.

У сучасній практиці розрізняють *первинну, вторинну та третинну* профілактику. Так, відповідно до класифікації Всесвітньої Організації Охорони здоров'я, профілактика поділяється на первинну, вторинну і третинну [57].

Первинна профілактика. Найбільш масова та найбільш неспецифічна, її контингент включає загальну популяцію дітей, підлітків і молоді, а метою є формування активного, адаптивного, високо функціонального життєвого стилю, спрямованого на здоров'я. Первинна профілактика є найбільш ефективною. Зусилля первинної профілактики спрямовані не стільки на попередження хвороби, скільки на формування здорового способу життя.

Первинна профілактика має наступні завдання:

- удосконалювання, підвищення ефективності використовуваних молоді людиною активних, конструктивних поведінкових стратегій;
- збільшення потенціалу особистісних ресурсів (формування позитивної, стійкої Я-концепції, підвищення ефективності функціонування соціально-підтримуючих мереж, розвиток емпатії, внутрішнього контролю власної поведінки та ін.).

Основними способами реалізації задач первинної профілактики є:

- навчання здоровому способу життя: усвідомлення, розвиток і тренування визначених умінь справлятися з вимогами соціального середовища, керувати своєю поведінкою;
- надання дітям і підліткам психологічної і соціальної підтримки адекватними підтримуючими системами і структурами.

Виконання задач первинної профілактики повинне здійснюватися спеціально навченими в області профілактики психологами, медичними і соціальними психологами і педагогами.

Первинна профілактика більшою мірою носить інформаційний

характер, оскільки спрямована на формування в особистості неприйняття та категоричну відмову від певних стандартів поведінки та негативних звичок. Її змістом є:

- надання підліткам та молоді інформації про наслідки асоціальних дій, вживання різних видів алкогольних, наркотичних та токсичних речовин;
- роз'яснення правових норм стосовно різних аспектів асоціальної поведінки; популяризація переваг здорового способу життя;
- формування у підлітків та молоді навичок культурного проведення дозвілля;
- створення умов для самореалізації особистості в різних видах творчої, інтелектуальної, громадської діяльності.

Вторинна профілактика має на меті обмеження поширення окремих негативних явищ, що мають місце в суспільстві чи соціальній групі. Вторинна профілактика серед дітей, підлітків і молоді містить у собі як соціально-психологічні, так і медичні заходи неспецифічного характеру, її контингентом є діти і підлітки з ризикованою поведінкою (бездоглядні діти, діти з кризових сімей, діти вулиці).

По своїй спрямованості на контингенти ризику вторинна профілактика є масовою, залишаючись при цьому індивідуальною у відношенні конкретної дитини чи підлітка. Метою вторинної профілактики є зміна мало адаптивної дисфункціональної ризикованої поведінки на адаптивну форму поведінки

Вторинна профілактика має наступні завдання:

- розвиток активних стратегій поведінки, що допомагає подолати проблему;
- підвищення потенціалу особистісних ресурсів.

Виконання програм вторинної профілактики повинно здійснюватися спеціально навченими професіоналами-психотерапевтами, психологами, соціальними працівниками, педагогами і мережею непрофесіоналів – членів груп само- і взаємодопомоги, консультантами. Ефект від програм вторинної профілактики більш швидкий, але менш універсальний і діючий, ніж від

первинної.

Третинна профілактика – комплекс соціальних, освітніх та медико-психологічних заходів, спрямованих на відновлення особистісного та соціального статусу людини, повернення її в сім'ю, освітній заклад, трудовий колектив, до суспільно-корисної діяльності. Тому соціально-педагогічна діяльність в межах третинної профілактики зосереджується в різноманітних осередках допомоги особистості: реабілітаційних центрах, дружніх клініках для молоді, анонімних кабінетах, громадських приймальнях.

Третинна профілактика серед дітей, підлітків і молоді є переважно медико-соціальною, індивідуальною і направлена на попередження переходу сформованого захворювання в його більш важку форму у вигляді стійкої дезадаптації. Метою третинної профілактики є максимальне збільшення терміну ремісій. При проведенні третинної профілактики різко зростає роль фахівців – соціальних педагогів, психотерапевтів, терапевтів, соціальних працівників і психологів, а також непрофесіоналів – консультантів, членів соціально-підтримуючих груп і співтовариств [1, с. 15–16].

Крім цих видів профілактики, розрізняють ще загальну та спеціальну профілактики :

Загальна профілактика полягає у здійсненні попереджувальних заходів, спрямованих на виникнення певних проблем у майбутньому людини (на попередження негативної ризикованої поведінки підлітків).

Спеціальною профілактикою називається система заходів, спрямованих на попередження та локалізацію конкретних негативних явищ в поведінці людей (профілактика підліткового суїциду, профілактика небезпечної статевої поведінки тощо) [16].

Профілактична робота здійснюється на таких рівнях: особистісному, сімейному, соціальному. На особистісному рівні профілактичні заходи, які спрямовані на формування таких якостей індивіда, що забезпечують підвищення рівня особистісної відповідальності людини з метою попередження виникнення різних проблем.

До провідних форм профілактики на особистісному рівні можна віднести консультування та тренінгові заняття.

Сімейний рівень профілактики має на меті вплив на найближчий «мікросоціум» людини – сім'ю, з метою попередження виникнення різноманітних проблем як для конкретної особистості так і всієї сім'ї.

Соціальний рівень профілактики сприяє актуалізації проблем, пов'язаних з окремими негативними явищами в суспільстві, а також зміні суспільних норм стосовно осіб, які за певних причин стали жертвами асоціальних моделей поведінки.

У своїй соціально-педагогічній діяльності фахівець соціальної сфери, а саме соціальний педагог, повинен дотримуватися і використовувати в своїй профілактичній роботі весь спектр принципів і форм соціально-педагогічної діяльності.

Принцип – це керівна ідея, вихідне положення, вимога до діяльності п поведінки, що впливає із встановлених закономірностей процесу і враховує внутрішні та зовнішні зв'язки між компонентами [4].

Спираючись на визначення принципів виховання класичної педагогіки п принципів соціальної роботи, можна подати принципи соціально-педагогічної діяльності у вигляді системи, до складу якої належать чотири групи принципів:

- соціально-політичні;
- психолого-педагогічні;
- організаційні;
- специфічні принципи соціально-педагогічної діяльності.

В соціально-політичних принципах містяться основні вимоги, що обумовлюють залежність змісту соціально-педагогічної діяльності від соціальної політики держави стосовно дітей та молоді. До них в першу чергу належить [23]:

Принцип законності та прав людини, основне призначення якого полягає в забезпеченні державою та відповідними соціальними інститутами

реалізації положень документів стосовно прав людини, ратифікованих нашою державою.

Принцип державного підходу до завдань що реалізуються в соціальній і соціально-педагогічній діяльності підкреслює активну роль держави в постановці пріоритетних завдань та організації соціального виховання.

Принцип зв'язку змісту і форми діяльності фахівця соціальної сфери з конкретними умовами життєдіяльності особистості чи соціальної групи має на меті адресну організацію допомоги та підтримки, обумовлену соціально-економічними, соціально-політичними та соціально-культурними мовами макро та мікросередовища об'єкта соціально-педагогічної діяльності.

Психолого-педагогічні принципи підкреслюють пріоритети особистості в соціальній і соціально-педагогічній діяльності. Одним з провідних в цій групі є:

Принцип сприяння самореалізації дітей та молоді у всіх сферах їх життєдіяльності. Він забезпечує здійснення соціального впливу як створення умов для саморозвитку особистості в трьох автономних і в той же час взаємопов'язаних сферах: освіті, організації соціального досвіду через участь особистості в діяльності позашкільних закладів громадських організацій формованих та неформальних групах; індивідуальній допомозі людині будь-якого віку.

Принципи диференційованого та індивідуального підходу до об'єктів соціальної та соціально – педагогічної діяльності базується на відповідних принципах класичної педагогіки. Його сутність полягає в тому, що життєві проблеми, потреби клієнта потрібно відносити до певної групи подібних явищ. Проте здійснення соціально-технологічних процедур відбувається з урахуванням індивідуальних характеристик особистості, бо, як зазначив свого часу К. Ушинський, необхідно щоб кожен прагнув пізнати людину, якою вона є в дійсності, з усіма її буденними, дрібними потребами і з усіма її великими духовними вимогами. Саме вихователю слід знати все про людину в її родині, у суспільстві, серед народу, серед людства і наодинці зі своєю совістю.

Принцип цілеспрямованості полягає в тому, що фахівець повинен цілеспрямовано досягати професійної мети, впливаючи на свідомість, почуття, волю, вчинки людей. Не можна залишати вирішення проблеми на півдорозі, не довівши справу до кінця, оскільки в такому випадку межа соціальної роботи не може бути реалізована повністю.

З попереднім тісно пов'язаний *принцип системності*. Соціальна і соціально-педагогічна діяльність завжди виступає як певний планомірний процес, що вимагає єдності форм, засобів, прийомів вирішення різних професійних завдань. Ефективність цієї роботи забезпечується послідовністю та варіативністю технологій, які мають бути тісно пов'язані між собою. Цей принцип заперечує епізодичність, фрагментарність, хаотичність під час роботи щодо вирішення індивідуально - групових та суспільних проблем.

Ефективність соціальної роботи значною мірою обумовлена особливостями реалізації організаційних принципів. Серед цієї групи варто відзначити такі [22]:

Принцип компетентності кадрів, перш за все, підкреслює обов'язковість професійної підготовки спеціалістів. Це забезпечують знання психології, соціальної педагогіки, соціології, менеджменту та інших дисциплін, що виступають підґрунтям фахової обізнаності спеціаліста. Ці знання дозволяють правильно діяти в конкретній ситуації, обираючи відповідні оптимальні технології. На практиці цей принцип диктує систематичне навчання та перепідготовку кадрів у всіх ланках соціальної сфери.

Принцип інтеграції забезпечує координацію діяльності державних, громадських та інших організацій стосовно вирішення соціально-педагогічних проблем. Він спрямований на їх комплексне роз'язання, передбачаючи залучення ресурсів всіх перерахованих результатів на досягнення позитивних результатів.

З розглянутим вище тісно пов'язаний *принцип контролю та перевірки виконання*. Він забезпечує реалізацію гарантованих державою заходів щодо

соціального захисту різних груп населення. Реалізація цього принципу вимагає контролю, його регулярності, об'єктивності, формування практичних рекомендацій по усуненню недоліків.

Якщо вести мову про соціально-педагогічну діяльність, то вона базується також на принципах, реалізація яких забезпечує її функціонування як особливого виду педагогічної роботи. Це група специфічних принципів, що створилися в результаті аналізу особливостей суспільно-педагогічної практики як якісно відмінної від суміжних видів: виховної діяльності, громадсько-суспільної роботи та ін.

Специфічні принципи в першу чергу визначають основні вимоги щодо надання соціальних послуг різним об'єктам соціально-педагогічної діяльності [26].

Принцип гуманізму є стрижневим у всій соціально-педагогічній діяльності. Його витoki можна простежити ще в благодійних діяннях князів Київської Русі після введення християнства. Вчення церкви про людинолюбство, духовність, добродійне ставлення до нужденних, благодійність через спеціальний податок і милостиню стали наріжним каменем гуманістичної спрямованості соціальної допомоги та підтримки людини. Сьогодні принцип гуманізму передбачає визнання людини найвищою цінністю. Він має на меті здійснення соціально-педагогічної діяльності на засадах альтруїзму, емпатії, людяності, прийняття особистості клієнта з усім його позитивом та негативом.

Принцип незалежності означає, що об'єктами соціально-педагогічної діяльності є всі, хто потребує допомоги та підтримки, виключаючи, дискримінацію за їх ідеологічними, політичними, релігійними, національними, віковими особливостями.

Принцип клієнтоцентризму визнає пріоритет прав клієнта в усіх випадках, крім тих, в яких це суперечить правам та інтересам інших людей. В межах цього принципу слід розглядати суверенність та автономність клієнта таким чином, що він має право приймати чи не приймати допомогу

соціального педагога, обирати певний вид допомоги чи один з варіантів пану вирішення проблеми, запропонованих йому спеціалістом. Діяльність соціального педагога з клієнтом спрямована в першу чергу на захист інтересів та залучення всіх можливих компонентів соціально-педагогічних технологій для подолання певних труднощів останнього.

Принцип опори на потенційні можливості людини підкреслює активну роль клієнта у вирішенні власних проблем. Очевидно, що в даному випадку мова йде про осіб, що є дієздатними з точки зору їх інтелектуальних, психічних та фізичних ресурсів. Головним завданням діяльності спеціаліста якраз і є те, що необхідно навчити особистість самостійно знаходити вихід із складних життєвих ситуацій та приймати адекватне рішення.

Принцип конфіденційності означає, що в процесі професійної діяльності фахівцю стає відомо різноманітна інформація, довірена йому клієнтом. Це можуть бути відомості про хворобу, негативні звички, психічний стан, сімейні проблеми, окремі прояви девіантної поведінки, її розголошення близьким, колегам, іншим особам можливе лише зі згоди останнього. Ця інформація може бути використана фахівцем з професійною метою в інтересах клієнта. Проте в окремих випадках, коли в ній є повідомлення про загрозу життю та здоров'ю інших людей, особливо дітей, соціальний педагог може інформувати представників окремих державних органів.

Принцип толерантності полягає в тому, що соціальний працівник чи соціальний педагог працює з різними групами клієнтів, в тому числі з особами, яким він з різних об'єктивних та суб'єктивних причин не симпатизує. Проте йому необхідно бути коректним і терплячим до їх поведінки, особливостей спілкування, ціннісних орієнтацій. Ніхто не може засуджувати життєдіяльність іншої людини до тих пір, доки вона не буде нести загрозу для оточуючих. Тому фахівець має працювати з усіма хто потребує і звертається за допомогою, не сортуючи їх на «добрих-поганих», «зручних-незручних», «податливих- безнадійних».

Принцип максимізації соціальних ресурсів виходить з того, що кожна

виділяє певну кількість коштів на реалізацію соціальної політики, соціальних інститутів та їх працівників полягає в тому, щоб ю використати ці ресурси на ефективне вирішення соціальних проблем. Поряд з цим необхідно докладати зусиль на залучення додаткових коштів від неурядових, громадських, благодійних, виробничих організацій з метою вдосконалення та урізноманітнення різних видів соціального обслуговування дітей та молоді [4; 24].

Дотримання розглянутих принципів є однією з базових умов лоналізму в практичній роботі фахівця соціальної сфери.

Для створення профілактичних програм необхідно чітко знати принципи, по яких будується профілактична активність, а саме [27] :

1. Принцип системності. Цей принцип припускає розробку і цроведення програмних профілактичних заходів на основі системного аналізу соціальної ситуації в країні.

2. Принцип стратегічної цілісності. Цей принцип визначає єдину стратегію профілактичної діяльності, що обумовлює основні стратегічні напрямки і конкретні заходи й акції. Підхід до профілактики повинний бути стратегічно цілісним.

3. Принцип багатоаспектності. Він припускає сполучення різних аспектів профілактичної діяльності. Особистісний аспект припускає вплив, спрямований на позитивний розвиток ресурсів особистості.

Поведінковий аспект припускає цілеспрямоване формування у дорослих міцних навичок і стратегій поведінки для боротьби зі стресом.

Просторово-централізований аспект припускає активне формування систем соціальної підтримки в рамках превентивного і реабілітаційного простору (тобто, системи соціальних інститутів, соціальних центрів, спрямованих на профілактичну і реабілітаційну активність). Ця система може бути організована в окремому районі, країні, і повинна носити організований характер.

4. Принцип ситуаційної адекватності профілактичної діяльності.

Відповідність профілактичних дій реальній соціально-економічній, соціально-психологічній і наркологічній ситуації в країні.

5. Принцип континуальності. Забезпечення безперервності, цілісності, динамічності, сталості, розвитку й удосконалення профілактичної діяльності.

6. Принцип солідарності. Солідарна міжвідомча взаємодія між державними і суспільними структурами з використанням системи соціальних замовлень.

7. Принцип легітимності. Припускає реалізацію цільової профілактичної діяльності на основі прийняття її ідеології і довірливої підтримки більшістю населення.

8. Принцип полімодальності і максимальної диференціації. Припускає гнучке застосування в профілактичній діяльності різних підходів і методів, а не центрування тільки на одному методі чи підході.

Основними формами профілактичної роботи є [29]:

1. Соціологічні дослідження. Дослідницька діяльність включає в себе збір та поновлення банку даних про стан захворюваності та хворобливості дітей і молоді регіонів, поширення наркоманії, токсикоманії, хвороб, що передаються статевим шляхом, ВІЛ/СНІДу; про стан та динаміку злочинності в регіоні [5].

Створюються інформаційні банки даних про лікувальні, профілактичні, оздоровчі, спортивні заклади, заклади дозвілля та відпочинку та ін. З метою кращого проведення корекційної роботи з підлітками та молоддю регулярно проводять тестування, опитування, анкетування. Дослідження мають виявити [35]:

- оцінку орієнтирів підлітків та молоді щодо здорового способу життя; рівень знань молоді з проблем наркоманії, інформованість про наркотичні речовини;
- оцінку реальних масштабів наркотизації алкоголізації серед підлітків та молоді;
- причини зловживання будь-якими наркотичними речовинами та

проблеми, пов'язані з цим;

- передумови правопорушень та злочинності в дитячому та молодіжному середовищі;
- рівень інформованості молоді про ВІЛ/СНІД, хвороби, що статевим шляхом, способи захисту від інфекції;
- пропозиції щодо форм та методів соціальної та профілактичної роботи, які молодь вважає найбільш дієвими;
- молодих людей, схильних до девіантної поведінки;
- основні проблеми молоді;
- оцінки задоволеності молоді власним відпочинком.

2. Науково-методична діяльність. Пріоритетною діяльністю є науково-методична робота, в основу якої покладені наступні напрями:

- розробка методичних та інформаційно-довідкових матеріалів на допомогу працівникам центрів соціальних служб, педагогам, батькам, підліткам;
- проведення тематичних зустрічей, семінарів, «круглих столів» та конференцій з метою надання методичної допомоги фахівцям, що працюють з конкретними категоріями молодих людей та сімей, координації зусиль усіх зацікавлених організацій;
- дальність експериментальних майданчиків центрів соціальних служб з метою та впровадження інноваційних технологій, вдосконалення форм і асоціальної роботи.

3. Методично-психологічна робота:

- виявлення контингенту, що потрапив у кризову ситуацію, та своєчасне направлення дітей та підлітків на консультацію в кризовий центр;
- надання висококваліфікованої спеціалізованої допомоги силами лікарів, (гінеколога, психотерапевта, судмедексперта, венеролога);
- соціальна терапія з метою виявлення причин кризового стану, головної проблеми кризи, орієнтовної оцінки психічного стану, ступеня психічної травми, можливості психотерапевтичного лікування кризи, спільної

тактики виходу з кризової ситуації, можливості розробки індивідуальної програми роботи.

4. Профілактично-корекційна робота:

- проведення особистої діагностики та психокорекції, психолого-педагогічна допомога у вирішенні сімейних конфліктів;

- повний комплекс допомоги для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, з метою уникнення та формування кризових ситуацій.

5. Організаційно-інформаційна робота:

- участь у роботі постійно діючого семінару з проблем профілактики кризових ситуацій для педагогів шкіл при міському відділі освіти;

- організація виїзних лекторіїв, проведення бесід, консультацій для учнів закладів освіти.

6. Методично-просвітницька діяльність. Системою центрів соціальних служб активно проводиться просвітницька робота для фахівців цих же центрів та заступників директорів з виховної роботи педагогів та медичних працівників закладів загальної середньої освіти, вихователів закладів дошкільної освіти, представників зацікавлених громадських організацій.

7. Психопрофілактична робота. Одним із найважливіших напрямів у вирішенні проблем людини є розвиток системи психопрофілактичної роботи. Методи корекції, направлені на часткову або повну зміну стану, що вже склався, можуть розглядатися як частина психологічної роботи. Потреба в профілактичних і коректувальних методиках настільки висока, що їх розробка і упровадження в життя нерідко випереджають формування науково обґрунтованих уявлень про механізми розвитку і саморозвитку людини [22].

У найзагальнішому значенні під профілактикою функціональних станів розуміється комплекс заходів, спрямованих на попередження розвитку або на ліквідацію (повну або часткову) станів, що вже виникли. Існує безліч способів поліпшення або нормалізації стану людини. До їх числа відносяться і такі традиційні для науки прийоми, як оптимізація режимів праці й відпочинку,

тренування і професійна підготовка, нормалізація санітарно-гігієнічних умов (наприклад, методики зміни станів свідомості) [24].

Отже, під профілактикою маються на увазі перш за все науково обгрунтовані та своєчасно зроблені дії, спрямовані:

- на запобігання можливих фізичних, психологічних або соціокультурних колізій у окремих індивідів і груп ризику;
- на збереження, підтримку і захист нормального рівня життя і здоров'я людей, сприяння в досягненні ними поставлених цілей і розкритті їх внутрішніх потенціалів.

Практика профілактичної роботи знаходиться в постійному розвитку. Проте можна виділити деякі основні моменти, що стосуються її змістовної частини [43]:

1. Повсякденне життя рясніє стресовими чинниками, але, оскільки вони непомітно нагромаджуються, володіють так званим кумулятивним ефектом, жоден з них окремо не може вважатися причиною тієї або іншої складної соціальної проблеми. Тому методи профілактики мають системний характер, тобто, вони направлені на викорінювання джерел стресу як в самій людині, так і в соціальному та природному середовищі і одночасно на створення умов для придбання людиною необхідного досвіду вирішення проблем, які виникають.

2. Служби профілактики прагнуть не стільки реагувати на ці проблеми, скільки запобігти їх появі. Вони звернені до здорових громадян, що ще не вступили в смугу непередбаченої життєвої кризи або непередбачених проблем, які виникають в результаті несподіваних подій (наприклад, проблеми, з якими стикаються діти після розлучення батьків).

Така установка на роботу із клієнтом припускає надання диференційованих послуг, що враховують мотиви клієнта, його відносини з соціальним працівником і джерела винагороди останнього. Взаємостосунки між клієнтом і соціальним працівником повинні будуватися на основі взаємної пошани, з розумінням того факту, що кожний з них вносить свій вагомий внесок в рішення даної проблеми.

3. Методи профілактики звичайно включають навчання людей новим навикам, які допомагають їм досягти поставлених цілей і зберегти здоров'я. У той же час робота відповідних служб націлена на такі зміни соціального середовища, щоб підтримувати і стимулювати нормальну життєдіяльність людини. Системний підхід враховує всі ці взаємопов'язані чинники. Традиційні методи надання допомоги в переважній більшості можуть бути використані і для профілактики (наприклад, тренінг позитивного життєвого настрою був розроблений для терапевтичних цілей, але він широко використовується для підтримки корисних соціальних навиків).

4. Профілактика передбачає вирішення ще не виниклих проблем. Тому одні профілактичні заходи вживаються задовго до їх виникнення, а інші – безпосередньо перед виникненням проблеми.

5. Служби профілактики покликані знаходити оптимальні рішення як для досягнення поставлених цілей, так і для запобігання передбачених проблем, в цьому і полягають цінність і значення профілактики.

1.2. Нормативно-правове забезпечення профілактичної роботи у закладі загальної середньої освіти

Нормативно-правова база є основою будь-якої діяльності, практична робота соціального педагога закладу загальної середньої освіти не є виключенням. Фахівець працює з різними категоріями клієнтів, а у кожного з них свій спектр запитів і проблем. Навіть базовий функціонал соціального педагога не може повноцінно виконуватися без основоположних знань нормативно-правової бази.

Нормативно-правова база соціальної профілактики включає міжнародні та національні акти, які визначають основні принципи та напрями діяльності соціального педагога. Важливим є відстеження та впровадження новітніх забезпечити комплексну підтримку дітей у кризових умовах. Питанням

відстеження і вивченням нормативно-правової бази займалося чимало дослідників, серед них О. Безпалько, І. Зверєва, А. Капська, Л. Міщик, В. Поліщук С. Харченко та інші [6].

Законодавче, нормативно-правове забезпечення роботи соціального педагога закладу загальної середньої освіти в Україні та ін. країнах світу визначається нормативно-правовими документами та умовно згрупована до п'яти груп за тематикою публікації.

- регламенти, які включають рекомендації міжнародного співтовариства (акти, декларації, угоди, конвенції, рекомендації, резолюції ООН, ВООЗ, МОП, ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ та ін.);

- внутрішньодержавні правові акти (Конституція України, Закони України, укази, розпорядження Президента України, постанови Уряду України, Міністерства праці та соціальної політики, Міністерства освіти і науки, розпорядження Уряду України, рішення та розпорядження Уряду України, Міністерство охорони здоров'я, Державний комітет у справах сім'ї та молоді);

- документи суб'єкта України, які гарантують виконання законів на його території, виконання обласних рішень, виконання нормативних законів із правом законодавчої ініціативи, що включають нормативно-правові документи з правом законодавчої ініціативи, спрямовані на реалізацію соціальної політики, у тому числі у сфері освіти та профілактичної соціальної роботи;

- документи органів місцевого самоврядування, які регулюють соціальну та освітню діяльність на місцевому рівні, включають нормативно-правові акти міських, сільських рад, адміністрацій мікрорайонів, а також профспілкових організацій, спрямованих на підтримку та реалізацію заходів;

- рішення, накази, прямі розпорядження органів та організацій.

Профілактична діяльність соціального педагога закладу загальної середньої освіти регламентована низкою документів, наказів та листів, які необхідно знати та використовувати у своїй діяльності. Тим паче, ми говоримо

про роботу у державній установі, яка працює відповідно до чинного законодавства. Соціальний захист, допомога, посередництво, реалізація прав і свобод учнів та їх батьків, консультативна допомога – це мінімум який демонструє важливість і необхідність цих знань [12].

Нормативно-правове забезпечення профілактичної діяльності в закладах загальної середньої освіти України становить комплекс правових актів різного рівня, що регламентують організацію безпечного освітнього середовища, захист прав дитини та запобігання негативним проявам у шкільному середовищі. Дія цих актів спрямована на створення умов для всебічного розвитку здобувачів освіти, формування у них соціально прийнятної поведінки та попередження ризиків, пов'язаних з девіаціями, правопорушеннями, насильством і булінгом.

Конституція України визначає базові гарантії прав дитини, зокрема право на освіту, безпечні умови навчання, повагу до честі й гідності, що створює фундамент для нормативного регламентування профілактичної роботи [6]. Розгортання цих положень представлено у профільних законах. Закон України «Про освіту» (2017) закріплює принципи безпечного освітнього середовища, окреслює обов'язок педагогічних працівників щодо попередження насильства, дискримінації та інших негативних явищ [12]. Закон України «Про повну загальну середню освіту» (2020) визначає інституційні механізми організації психологічного супроводу, профілактики правопорушень і соціальних ризиків, визначає відповідальних осіб за дотримання безпеки в закладі освіти, а також встановлює вимоги до системності виховної та профілактичної роботи [18].

Важливим правовим підґрунтям є Закон України «Про охорону дитинства», який визначає основи державної політики у сфері захисту прав дітей та встановлює вимоги щодо створення в освітніх установах умов, спрямованих на збереження фізичного, психічного й соціального благополуччя дитини. Значне місце у забезпеченні профілактичної роботи посідає Закон України «Про запобігання та протидію домашньому

насилъству», що регламентує порядок реагування педагогічних працівників на випадки насилъства, визначає необхідність міжвідомчої співпраці та алгоритм взаємодії школи з підрозділами Національної поліції, соціальними службами та службами у справах дітей. Також нормативним підґрунтям профілактичної діяльності є Закон України «Про соціальні послуги», який визначає механізми роботи з сім'ями, що опинилися у складних життєвих обставинах [13].

На рівні підзаконних актів важливими є постанови Кабінету Міністрів України, які визначають порядок реагування на випадки булінгу (цькування), організацію міжвідомчої взаємодії у сфері протидії домашньому насилъству, діяльність служби освітнього омбудсмена та порядок профілактики правопорушень серед дітей. Зокрема, постанова КМУ № 1163 (2018) встановлює чіткий алгоритм дій педагогічних працівників у ситуаціях булінгу, включаючи процедури повідомлення, фіксації та розгляду випадку. Постанова КМУ № 585 (2018) визначає механізми взаємодії між закладом освіти та іншими суб'єктами, відповідальними за захист прав дітей. Постанова КМУ № 104 (2016) регламентує координацію органів влади у сфері профілактики правопорушень серед неповнолітніх [34].

Суттєву роль у практичному забезпеченні профілактичної роботи відіграють накази та методичні рекомендації Міністерства освіти і науки України. Наказ МОН № 1646 (2019) деталізує порядок протидії булінгу, визначає підходи до діагностики, профілактики та реагування на випадки цькування. Наказ МОН № 166 (2018) регламентує діяльність психологічної служби системи освіти, визначаючи напрями роботи практичних психологів і соціальних педагогів, зокрема проведення превентивних заходів. Інші нормативні документи МОН стосуються організації інклюзивного навчання, формування безпечного освітнього середовища, проведення виховних заходів і співпраці з батьками [34].

Внутрішні нормативні документи закладу загальної середньої освіти становлять прикладний рівень нормативно-правового забезпечення профілактичної діяльності. До них належать правила поведінки здобувачів

освіти, положення про безпечне освітнє середовище, шкільні алгоритми реагування на випадки булінгу, плани виховної та профілактичної роботи, програми тренінгів та заходів, журнали реєстрації звернень і профілактичної діяльності. Ці документи є інструментом імплементації положень законодавства та забезпечують практичне втілення державної політики захисту прав дітей у межах конкретного освітнього закладу [36].

Доповнюють нормативно-правову базу міжнародні акти, ратифіковані Україною, зокрема Конвенція ООН про права дитини, положення якої визначають стандарти захисту і благополуччя дітей, а також рекомендації міжнародних організацій (ЮНІСЕФ, ВООЗ, Ради Європи) щодо безпечного освітнього середовища та профілактики насильства. Вони формують орієнтири для наближення української системи профілактичної роботи до європейських та світових стандартів [44].

Таким чином, нормативно-правове забезпечення профілактичної роботи у закладах загальної середньої освіти України має багаторівневий та комплексний характер. Воно охоплює конституційні гарантії, закони України, підзаконні акти, відомчі нормативні документи та внутрішні регламенти закладів освіти. Сукупність цих документів створює правове підґрунтя для системної профілактики негативних явищ, забезпечення безпечного освітнього середовища та захисту прав кожної дитини.

1.3. Зміст профілактичної роботи з батьками підлітків у закладі загальної середньої освіти

У кожній конкретній ситуації соціально-педагогічна діяльність перед соціальним педагогом стоїть не лише проблема вибору оптимальних та ефективних технологій, методик, методів роз'яснення проблеми, але і запобігання або обмеження негативних соціальних явищ та їх наслідків.

Термін «профілактика» запозичений з медичних знань, але широко

використовується у педагогічній науці. Складовою соціальної профілактики є педагогічна, правоохоронна і медико-оздоровча профілактика [2;5].

Здійснення соціальним педагогом комплексу профілактичних заходів, які спрямовані на попередження виникнення патологій у суспільстві (алкоголізм, п'янство, наркоманія, проституція та ін.) та їх наслідків (протиправна поведінка, адиктивна, суїцидальна поведінка, бездоглядність дітей, насильство, незайнятість та ін.) називається превентивною (превенція – попередження, пересторога) соціально-педагогічною роботою. При цьому на превентивному рівні профілактика забезпечить попередження виникнення різних відхилень – морального, фізичного, психологічного і соціального аспектів.

Метою профілактичної роботи є не лише попередження проблем і негативних явищ, а й створення умов для повноцінного функціонування суспільства та життєдіяльності окремих осіб.

Основними напрямками профілактичної роботи є:

- попередження можливих соціальних проблем в окремих осіб або групах ризику;
- збереження, підтримку і захист нормального рівня життя і здоров'я людей;
- сприяння у досягненні мети і розкритті внутрішніх потенціалів, ресурсних можливостей людей.

Профілактика – це сукупність державних, суспільних, соціально-медичних і організаційно-виховних заходів, направлених на попередження, усунення і нейтралізацію основних причин і умов, що виникають різного роду соціальні відхилення в поведінці учня. Умовами успішної профілактичної роботи вважають її комплексність, послідовність, диференційована, своєчасність. Остання умова особлива поважно в роботі з особою, що активно формується, наприклад з підлітками [23].

Профілактичну роботу можна класифікувати залежно від її сфери впливу, яка поділяється на:

Соціальна профілактика – це робота, спрямована на попередження аморальної, протиправної, іншої асоціальної поведінки дітей та молоді, виявлення будь-якого негативного впливу на життя і здоров'я дітей та молоді й запобіганні такому впливу. Соціальна профілактика ґрунтується на виявленні несприятливих психобіологічних, психолого-педагогічних, соціальних умов, що зумовлюють відхилення в психічному та соціальному розвитку молоді, в її поведінці, стані здоров'я, а також в організації життєдіяльності й дозвілля [60].

Соціально-педагогічна профілактика – це система заходів соціального виховання, спрямованих на створення оптимальної соціальної ситуації розвитку дітей і підлітків, що сприяють прояву різних видів його активності. Соціально-педагогічна профілактика направлена на зміну різних зовнішніх і внутрішніх факторів та умов соціального виховання або перебудову їх взаємодії. Даний вид профілактики передбачає спрямування соціальним педагогом діяльності на формування позитивного виховного впливу мікросоціуму дитини (педагоги, батьки, родина, група однолітків), на зміну характеру їх відносин, впливу на дитину; на уявлення підлітка про оточуючих і взаємин з ними; сприяння зміні позиції підлітка у відношеннях в соціумі (сприяння, протидія, бездіяльність) [46].

Психологічна профілактика забезпечує вирішення основного завдання психологічної служби – допомогти батькам і вихователям впоратися з проблемами або вести себе так, щоб подібних проблем не виникало, а педагогу, психологу вирішувати проблеми, пов'язані з психічним здоров'ям дітей.

Завдання психологічної профілактики:

– здійснення турботи про психічне здоров'я і психічні ресурси людей, робота з малою стелінню емоційних, поведінкових і навчальних розладів;

робота з «групою ризику» (раннє виявлення у дітей та підлітків труднощів у навчанні і поведінці, а також подолання цих труднощів), робота з

підлітками з яскраво вираженими поведінковими проблемами, коли основною метою профілактики є корекція або подолання серйозних психологічних труднощів і проблем [56].

– Медична профілактика спрямована на усунення несприятливих факторів, що викликають таке явище, а також на підвищення стійкості особистості до впливу цих факторів; на раннє виявлення і реабілітацію нервово-психічних розладів, що супроводжується порушеннями поведінки, а також попередження рецидивів у осіб з уже з сформованою такою поведінкою.

Педагогічна профілактика – це система попереджувальних заходів, пов'язаних з усуненням зовнішніх причин, чинників та умов, що виникають ті чи інші недоліки (відхилення) у розвитку особистості. Вона здійснюється на фоні загальної гуманізації педагогічного процесу, причому успішність системи пов'язана, перш за все, з усіма суб'єктами педагогічного процесу [56].

Соціальний педагог у закладі загальної середньої освіти – це фахівець, який покликаний забезпечувати взаємодію сім'ї, різних соціальних інститутів у вихованні дитини, допомагає їй адаптуватися в складних сучасних умовах.

Діяльність соціального педагога спрямована на роботу з учнями, батьками та учителями з метою розвитку учня, як цілісної гармонійно розвиненої особистості. Основні напрями діяльності соціального педагога з дітьми та їх батьками є [50]:

1. Діагностичний – вивчення та оцінювання особливостей діяльності особистості, мікроколективу (класу чи референтної групи), шкільного колективу загалом, неформальних молодіжних об'єднань; спрямованості впливу мікросередовища, особливостей сім'ї та сімейного виховання, позитивних сил у мікрорайоні та джерел негативного впливу на дітей та підлітків; діагностика проблем особистісного та соціального розвитку дітей та підлітків, які потрапляють у сферу діяльності соціального педагога. Ця функція необхідна для уточнення соціальних і психолого-педагогічних особливостей кожної дитини, відомості про яку надійшли до банку даних.

Для цього соціальний педагог працює з дитиною, з класним керівником, вчителями, батьками з метою з'ясування ситуації, в якій перебуває дитина. Соціальний педагог:

- вивчає індивідуальні особливості дитини і виявляє її інтереси і потреби, труднощі і проблеми, конфліктні ситуації, відхилення в поведінці, визначає їх причини, відстежує витoki виникнення конфліктних ситуацій;
- досліджує умови та особливості відносин у мікросередовищі життєдіяльності дитини;
- соціальний педагог використовує в роботі апробований і затверджений пакет психолого-педагогічної діагностики.

При цьому найважливішим інструментом педагогічної діагностики виступає педагогічне спостереження, яке зумовлює успішність як діагностики, так і наступних заходів впливу та соціально-педагогічної взаємодії дитини і соціального педагога.

2. Прогностичний – прогнозування на основі спостережень та досліджень посилення негативних чи позитивних чинників соціальної ситуації, що впливає на розвиток особистості чи групи; прогнозування і програмування процесів соціального розвитку конкретного мікросоціуму, діяльності тих інститутів, які беруть участь у соціальному формуванні особистості.

3. Консультативний – надання порад, рекомендацій учням, батькам, вчителям та іншим особам, які звертаються до соціального педагога. Ця функція передбачає консультування осіб, зацікавлених у вирішенні соціально-педагогічних проблем дітей групи ризику. З цією метою соціальний педагог проводить у школі, у встановлені робочим розкладом дні та години, консультації для учнів, батьків, вчителів та інших осіб при їх зверненні.

Консультативна робота спрямована на надання інформації батькам про шляхи і методи запобігання неадекватної поведінки дітей та підлітків, формування морально-правової стійкості; інформації про налагодження позитивних взаємин між батьками й дітьми та ін.

4. Захисний – забезпечення дотримання норм охорони та захисту прав дітей і підлітків, представлення їхніх інтересів у різноманітних інстанціях (управлінні(службі) у справах дітей, ювенальній поліції суді та ін.). Соціальний педагог спільно з соціально-психологічною службою в цілому, адміністрацією школи виступає організатором та ініціатором побудови зв'язків з організаціями та службами, покликаними надавати допомогу і підтримку неповнолітнім у рамках державної системи профілактики негативних явищ. Соціальний педагог тісно співпрацює з центрами соціальних служб, управлінням (службою) у справах дітей, ювенальною поліцією, службою пробації. Вищезгадані служби проводять профілактичну роботу з дітьми групи ризику, а саме: відделекторії («Правопорушення неповнолітніх», «Вплив алкоголю та тютюну на організм людини», «Наркоманія – хвороба сучасного людства»), бесіди з елементами тренінгу («Статеві стосунки», «Дружба та любов», «Взаємини з однолітками, правила їх побудови»), бесіди з дітьми та їх батьками, індивідуальні бесіди з батьками.

Одним із напрямків захисної роботи є відвідування дітей вдома з метою з'ясування причин ризику, а бо тих чи інших відхилень у соціалізації дитини. Відвідування вдома здійснюється за участі соціального педагога та класного керівника дитини, в результаті складається акт обстеження матеріально побутових умов життя. Захисна функція є однією з найефективніших у діяльності з дітьми та сім'ями.

5. Профілактичний – це система заходів соціального виховання, спрямованих на створення оптимальної соціальної ситуації розвитку дітей і підлітків та сприяють прояву різних видів його активності. Виходячи з розуміння соціальної ситуації розвитку, її об'єктивного (якою вона реально є) і суб'єктивного (якою вона сприймається і переживається) аспектів, соціально-педагогічна профілактика спрямована на зміну різних зовнішніх і внутрішніх факторів і умов соціального виховання або перебудову їх взаємодії. Займаючись цим видом профілактики, соціальний педагог може направити свою діяльність на виховний мікросоціум дитини (педагоги, батьки,

група однолітків), змінюючи характер їх відносини, впливу на дитину. Він також може впливати на його уявлення про оточуючих і взаєминах з ними і супроводжуючі їх переживання і змінювати їх. Нарешті він може сприяти зміні позиції дитини стосовно соціуму (сприяння, протидія, бездіяльність).

Профілактична робота у школі здійснюється за наступними напрямками [58]:

- первинна профілактика: контроль за відвідуванням учнями школи, контроль пропусків занять, профілактика девіантної поведінки, виховні години з учнями школи та учнями групи ризику спрямовані на попередження правопорушень, профілактика адитивної, девіантної та делінквентної поведінки.

- вторинна профілактика здійснюється відносно учнів які вже перебувають у групі ризику, наприклад, педагогічно занедбані або важковиховувані діти. У школі функціонує Рада Профілактики, діяльність якої спрямована на подолання того чи іншого негативного явища або складної ситуації яка виникла. У результаті вторинної профілактики передбачається зміна ставлення особистості до себе та оточуючих, навчання навичкам поведінки в ситуаціях, які можуть призвести до відхилень.

- третинна профілактика здійснюється за допомогою міжвідомчих зв'язків з метою усунення рецидивів нестандартної поведінки [14].

Профілактична робота з батьками передбачає використання як просвітницьких форм і методів роботи.

Основні форми профілактичної роботи з батьками [41]:

- батьківські збори – робота з колективом батьків. Це форма організації спільної діяльності батьків, учителів, практичного психолога та соціального педагога, яка передбачає їх спілкування з метою обговорення актуальних питань навчання і виховання, ухвалення рішень;

- консультації – форма роботи з батьками, яка передбачає надання фахівцями психологічної служби допомоги батькам з різних проблем родинного виховання;

- педагогічний консиліум – форма спілкування учнів, учителів, фахівців психологічної служби навчального закладу та батьків, метою якої є: цілісне, різнобічне вивчення особистості учня, вироблення єдиної педагогічної позиції; визначення головних напрямів удосконалення виховного процесу зусиллями вчителів, батьків, самого учня; тренінги спілкування, методики оволодіння аутотренінгом;

- лекція – послідовний монологічний виклад узагальнених знань. Види лекцій: лекція-інструктаж, лекція-показ, лекція-репортаж, науково-популярна.

6. Соціально-перетворювальний напрям надає соціальні послуги, спрямовані на задоволення соціальних потреб учнівської молоді; здійснює соціально-педагогічний супровід навчально-виховного процесу, соціально-педагогічний патронаж соціально-незахищених категорій дітей та дітей групи ризику; сприяє соціальному і професійному визначенню особистості, дбає про професійне самовизначення та соціальну адаптацію молоді. Соціально перетворювальна робота у школі реалізується у вигляді супроводу дітей групи ризику, на кожну дитину та її сім'ю складається індивідуальна картка обліку за допомогою якої можна планувати та контролювати роботу з дитиною та її сім'єю.

7. Організаційно-методичний напрям – важливою складовою планування діяльності соціального педагога є створення організаційно-методичної бази. Значна частина робочого часу витрачається на написання різноманітних звітів, планів, розробку діагностичних та корекційних програм, рекомендацій за результатами проведених досліджень та ін. Виконання вказаних видів робіт повинно бути передбачено річним планом [50].

Реалізація функціональних напрямів діяльності соціального педагога в рамках організаційної технології створює каркасну основу для застосування певних соціально-педагогічних технологій індивідуальної або групової роботи з дітьми та підлітками.

Інструментарій професійної діяльності соціального педагога. Під ним

розуміється певним чином структурована сукупність технологій та інформаційної бази професійної діяльності фахівця.

Інструментарій соціального педагога визначає всю сукупність технологій, методів і методик, що дозволяють йому вирішувати професійні завдання в конкретному закладі.

Соціально-педагогічні методи які використовує у своїй діяльності соціальний педагог [38]:

➤ Педагогічні: методи формування свідомості (переконання, навіювання, приклад), методи організації діяльності (тренування, створення виховних ситуацій, прогнозування, формування громадської думки), методи стимулювання діяльності (гра, змагання, заохочення, схвалення), методи самовиховання (самоаналіз, самоосуд, самонаказ, самонавіювання).

➤ Психологічні: методи психодіагностики (тести інтелекту та здібностей, малюнкові та проєктивні тести, особистісні опитувальники, соціометрія), психотерапевтичні методи (психодрама, соціодрама, ігрова терапія, психосоціальна терапія, сімейна психотерапія, поведінкова терапія).

➤ Соціологічні: спостереження, методи опитування (інтерв'ювання, анкетування), методи аналізу документів (традиційний аналіз, контент-аналіз), біографічний метод, експертна оцінка.

Соціальний педагог для успішної діяльності має володіти якостями, визначеними професійним стандартом:

- уміння слухати інших з розумінням і цілеспрямованістю;
- уміння знайти інформацію та зібрати факти, необхідні для підготовки соціальної історії, оцінки ситуації;
- уміння створювати і розвивати взаємини, що сприяють успішній професійній діяльності;
- вміння спостерігати та інтерпретувати вербальну і невербальну поведінку, застосовувати знання з соціальної педагогіки або практичної психології, з теорії особистості та діагностичні методи;
- вміння активізувати зусилля підлеглих (індивідів, груп, спільноти) з

вирішення власних проблем, викликати довіру з їхнього боку;

- вміння обговорювати гострі теми в позитивному емоційному тоні і без вираження погроз;
- вміння розробляти новаторські рішення проблем підлеглих;
- вміння виявляти потреби для визначення терапевтичних залежностей;
- вміння вести дослідження або інтерпретувати висновки досліджень і положень професійної літератури;
- вміння забезпечувати і налагоджувати взаємини між конфліктуючими індивідами, групами;
- вміння забезпечувати міжвідомчі зв'язки;
- вміння інтерпретувати і виявляти соціальні потреби та ознайомлювати з ними відповідні органи (адміністрація, фінансові органи, суспільні організації) [59].

Крім того:

- високий професіоналізм, компетентність з широкого кола проблем, високий рівень загальної освіти і культури (в тому числі і культури духовної), володіння суміжними спеціальностями та знаннями з педагогіки, психології, юриспруденції тощо;
- доброта, любов до людей, душевність, доброзичливість, чуйність, готовність прийти на допомогу, бажання прийняти чужий біль на себе, милосердя, людяність, уміння співпереживати, емпатія;
- комунікабельність, товариськість, уміння правильно зрозуміти людину і поставити себе на її місце, гнучкість та делікатність, тактовність у спілкуванні, вміння слухати, здатність підтримати іншого і стимулювати його на розвиток власних сил, уміння викликати довірливе ставлення до себе, організаційні здібності [60].

Отже, профілактична робота з батьками передбачає розширення виховних і освітніх функцій школи, турботу про гуманізацію освітнього середовища, що оточує дитину, ініціативу соціально-педагогічної діяльності в

мікрорайоні. Соціальний педагог збирає інформацію, пов'язану з потребами дітей, організовує консультацію з питань прав та обов'язків дітей, які одержують допомогу. Він аналізує ситуацію, яка склалася в сім'ї і надає їй альтернативні підходи до вирішення проблеми.

Виявляючи проблеми і труднощі в сфері сім'ї, спілкування і відносин між людьми, соціальний педагог у процесі діагностики диференціює виявлені проблеми і виводить на їх рішення фахівців-професіоналів.

Піклуючись про зміцнення сім'ї, розвитку її виховно-оздоровчого потенціалу, соціальний педагог спрямовує зусилля на оздоровлення і нормалізацію стосунків у сім'ї та її мікросоціумі. Сприяючи розвитку соціальних ініціатив дітей та дорослих, соціальний педагог використовує різні моральні і матеріальні засоби, стимулюючи їх ініціативи, домагається суспільного визнання новацій, впроваджуючи їх у життя. Соціальний педагог дбає про те, щоб соціально-педагогічна допомога носила активний характер, включаючи в соціальну роботу вчителів, дітей та їх батьків.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ З БАТЬКАМИ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

2.1. Вивчення досвіду профілактичної роботи з батьками підлітків у закладі загальної середньої освіти

Соціально психологічна служба системи освіти розвивається швидкими темпами. Сьогодні особливої актуальності набула проблема реформування та оновлення програмно-методичного забезпечення процесу діяльності фахівців соціально -психологічної служби. Тому в сучасних умовах оновлення системи освіти, основою якого є особистісно орієнтований підхід до учня, значно підвищилась роль і відповідальність соціального педагога, його діяльність набуває нових рис. Соціальний педагог – посередник між особистістю й соціумом – це фахівець, який розуміє дитину, знає вікові й індивідуальні особливості; це координатор, що регулює впливи на дитину педагогів, батьків, учнівського колективу, соціуму; це посередник в плані соціального і правового захисту дитини.

Шкільний соціальний педагог у своїй професійній діяльності виконує низку завдань, щодо покращення роботи школи, як у вихованні так і навчанні підростаючого покоління. Він працює за багатьма напрямками, одним з яких є профілактичний.

Розглянемо систему профілактичної діяльності шкільного соціального педагога у гімназії №33 м. Чернігова.

Вся робота шкільного соціального педагога закладу загальної середньої освіти (ЗЗСО) починається з складання річного плану роботи, де вказуються: зміст роботи, з ким ця робота проводиться та термін виконання роботи. Також вказуються основні завдання, які ставить перед собою соціально-педагогічна служба ЗЗСО. Розглянемо їх [59]:

1.Здійснювати соціально-педагогічний супровід розвитку особистості

учня, а саме:

- соціально-педагогічний контроль за процесом адаптації першокласників;
- соціально-педагогічний контроль за процесом адаптації учнів середньої ланки до навчання в школі;
- соціально-педагогічний супровід підліткової кризи;
- соціально-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами.

2. У своїй діяльності соціальний педагог керується провідними напрямками роботи :

- діагностична робота або соціально-педагогічна діагностика;
- корекційно-розвивальна та відновлювальна робота;
- просвітницько-профілактична робота;
- навчальна діяльність;
- консультативна робота;
- зв'язки з громадськістю;
- організаційно - методична робота.

А також використовувати такі основні форми роботи: спостереження, бесіди, диспути, тренінги, семінари.

3. Брати активну участь у виховній роботі школи за напрямками:

- налагодження шкільної дисципліни;
- профілактика негативних проявів поведінки в учнівському середовищі;

- робота з дітьми «групи ризику»;

- робота з обдарованими дітьми.

4. Оптимізація освітнього процесу:

- соціально-педагогічна просвіта та підтримка вчителя;

- робота з батьками;

- соціально-педагогічний супровід дітей пільгових категорій.

5. Активна співпраця соціального педагога з установами соціального, педагогічного, медичного та правового спрямування:

- служба у справах дітей;
- служба соціального захисту дітей та молоді;
- ювенальна поліція;
- медичні заклади;
- центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;
- центр зайнятості.

Виконання цих завдань забезпечується через:

- визначення пріоритетних напрямків діяльності;
- здійснення моніторингу розвитку учнівських колективів, виявляючи і запобігаючи конфліктам, правопорушенням, неуспішності та бездоглядності учнів;
- добір ефективного діагностичного інструментарію, розробку програм соціально-педагогічного дослідження;
- аналіз і узагальнення результатів діагностичної роботи;
- адекватне прогнозування відповідно до конкретної соціально-педагогічної ситуації;
- дотримання принципів наступності, систематичності та достовірності в плануванні подальшої роботи;
- прогнозування особливостей конкретної особистості;
- організацію виховання і освітніх взаємодій з проблемною особистістю, яка потребує допомоги;
- врахування специфіки різних соціальних груп у процесі створення прогнозу подальшої діяльності;
- врахування та використання комплексу правових норм для захисту прав дітей;
- інформування представників різних груп про їхні права та соціальні гарантії;

- організацію індивідуальних, групових, масових форм профілактичної роботи з використанням психокорекційних прийомів впливу на особистість;
- планування та проведення системи заходів соціального оздоровлення сім'ї, своєчасне надання соціально-правової та іншої допомоги сім'ям і дітям груп соціального ризику;
- організацію соціально позитивної діяльності підлітків та юнаків через участь у різноманітних позашкільних закладах, клубах, секціях, гуртках та ін.;
- створення умов для підтримки віри клієнта в можливість досягнення позитивних результатів;
- пропаганду здорового способу життя;
- координацію та корегування діяльності учасників соціально-педагогічного процесу;
- налагодження співпраці й партнерства з різноманітними державними установами та соціально-виховними структурами.

Згідно з річним планом соціального педагога провідним напрямом в діяльності є профілактична робота. Вона проводиться з усіма учасниками освітнього процесу: учнями, вчителями, батьками [32]. Профілактична робота соціального педагога з учнівським колективом здійснюється за такими напрямками як:

- профілактика алкоголізму, наркоманії, тютюнопаління (адиктивної поведінки);
- профілактика правопорушень, злочинності, (делінквентної поведінки);
- профілактика ВІЛ/СНІДу.

Робота вчителя з батьками часто обмежується епізодичними зустрічами на батьківських зборах і в приватних бесідах. Причому, як правило, обмежується власне навчальною діяльністю (точніше навіть тільки однієї його стороною -успішністю) дитини та її поведінкою в школі. Багато проблем, що

виникають у школі, обумовлені не нездатністю дитини вчитися, не його інтелектуальними здібностями, а здатністю соціальної адаптації, комунікативними здібностями, емоційними стосунками в сім'ї, взаємодією з однолітками.

І тут для соціального педагога як не можна більш необхідно повноцінне взаємодія з батьками, відчуття їх підтримки та бажання співпрацювати у справі виховання їхньої дитини. Багато з проблем, що виникають обумовлені простим незнанням вікових особливостей дитини, особливо, в так звані перехідні періоди; як себе вести з дитиною, щоб не загострювати ситуацію, не відштовхувати її від себе, а допомогти і собі і їй [32].

На розвиток дитини помітно впливає зацікавленість батьків шкільним життям. А тому, працюючи над вирішенням завдань, соціальний педагог будуємо невидимий ланцюжок між сім'єю і школою, який служить на благо усім учасникам навчально-виховного процесу. Це спільні турботи про те, щоб усім було цікаво і затишно в школі, як у рідній домівці: вечори, конкурси, спортивні змагання, робота батьківського комітету.

Останнім часом з тих чи інших причин школа і сім'я перебувають у стадії конфронтації. Шкільні педагоги дають негативні характеристики сім'ї, звинувачуючи батьків у такому вихованні власних дітей, у брутальному, навіть жорстокому ставленні до них. Батьки, у свою чергу, зневажливо ставляться до вчителів. У багатьох сім'ях не вважають за необхідне звертатися до педагогів з приводу проблем, які виникають у вихованні дітей. Сім'я і школа – потенційні природні партнери у вихованні дітей – часто виявляються реальними супротивниками, а поміж ними в постає дитина, яка вимушена пристосовуватися, лицемірити, що призводить до проявів аморальної поведінки [16].

Останнім часом психолого-педагогічна наука робить спроби окреслити шляхи відмови від традиційних і запропонувати нові підходи в розв'язанні проблем взаємодії сім'ї та школи, виховання дітей та підлітків.

Педагогічна культура передбачає недоторканість сім'ї й невтручання в

сімейні взаємини. Втручатися в життя сім'ї можливо у виняткових випадках, коли нехтуються інтереси дитини, коли її здоров'я, життя, добробут перебувають у небезпеці з вини батьків або інших дорослих членів сім'ї.

Школа – не рідний дім, а сім'я ніколи не замінить школи. Звідси випливає, що логіка шкільного та логіка сімейного виховання не тотожні. Розводячи виховні сфери школи і сім'ї, соціальний педагог має враховувати психологію дитинства й дорослішання дитини і, певним чином зближуючи ці дві сфери, у жодному разі не намагатися підмінити собою батьків і не інструментувати шкільне життя як життя родинне.

Школа не є частиною ринкового простору, оскільки не надає послуг, не торгує крамом, не обслуговує батьків.

Школа – інститут соціальний, її призначення – передавати як естафету духовні надбання людства й учити дитину жити у світі матеріальних продуктів культури.

Школа вільна від батьківських вказівок і настанов в організації своєї професійної діяльності.

Школа незалежна від батьків у будові життєдіяльності школярів. Однак і шкільна, і сімейна сфери не існують ізольовано в житті дитини, яка, приходячи до школи, репрезентує світ своєї родини, умови життя, спектр соціальних взаємин, звички, манери поведінки, зрештою, рівень інтелекту.

Школа завжди прагнула до взаємодії з сім'єю. Це знаходило своє відображення в корекції сімейного виховання, у педагогічній просвіті батьків, у безкінечному обговоренні з батьками з приводу навчання і поведінки їхніх дітей, у викликах батьків до школи та ін. [22].

Контакт з батьками як взаємодія може бути встановлений лише за умови, що обидва суб'єкти усвідомлюють: тільки спільними зусиллями можна створити умови для розвитку та виховання дитини, допомогти їй у набутті необхідного соціального досвіду.

До соціального педагога звертаються як правило вже в разі загострення і посилення конфлікту проблеми коли вже необхідна певна психологічна

допомога і цілеспрямована робота з вирішення ситуації. Для батьків важлива і певна просвітницька робота з усвідомлення своїх відносин з дитиною і необхідністю щось міняти в них, коли дитина підрастає [31].

Таким чином, завдання соціального педагога – надати вчителям «психологічну начинку» для батьківських зборів з метою профілактичної та просвітницької роботи з батьками по попередженню найбільш частих шкільних проблем, обумовлених незнанням вікових особливостей дитини їх проявів незнанням що з ним робити. Багато з цих проблем можуть бути попереджені і не вимагають спеціального залучення соціального педагога.

Вчасно сказане і розумна думка соціального педагога дозволить уникнути багатьох проблем. Багато батьків досить добре усвідомлюють недоліки свого виховання, але дуже часто їм не вистачає елементарної психологічної грамотності, щоб вирішити свої проблеми. Досвід роботи соціального педагога показує, що аналіз сімейних ситуацій в групі допомагає батькові поглянути на себе з боку, «очима інших», і тим самим як би об'єктивно проаналізувати свою поведінку.

Батьки починають краще розуміти власні стереотипи виховання, які не є результатом усвідомленого вибору соціального педагога, а зазвичай запозичуються «у спадок» від своїх батьків, або є наслідком уявлень про відносини дитини і батьків, отриманих з близького соціального оточення, засобів масової інформації.

Профілактично-просвітницька робота соціального педагога має три рівні:

- первинна профілактика – робота з усім контингентом дітей;
- вторинна профілактика – робота з дітьми групи навчального та поведінкового ризику;
- третинна профілактика – робота з дітьми, що мають соціальну дезадаптацію або негативну форму адаптації (реабілітація).

Рівень третинної профілактики вимагає спеціальної підготовки і досвіду у вирішенні проблем. Соціальний педагог знаходиться в постійному творчому

пошуку і підвищують свою психолого-педагогічну компетентність. Шкільний невроз, дитяча та підліткова злочинність, алкоголізм, наркоманія, ранні статеві зв'язки - ці проблеми тільки силами соціального педагога вирішені бути не можуть. Однак школа може і повинна робити набагато більше для запобігання цьому. Будь-яку хворобу легше попередити, ніж лікувати – це всім відома істина [44].

Ефективність роботи соціального педагога визначається, насамперед, тим, наскільки він може забезпечити основні психологічні умови, що сприяють найбільш гармонійному розвитку учнів. Способи забезпечення можуть бути різними. Найширший спосіб – «заразити» вчителів бажанням працювати з дітьми, поважаючи їх особистість. Таким чином, робота може йти через педагогів. Проблеми сучасної шкільної психологічної служби дуже різноманітні. Але якщо розумно організувати роботу шкільної психологічної служби, вона може вирішувати задачу педагогічного супроводу освітнього процесу.

Форми роботи соціального педагога з батьками – це способи організації спільної діяльності та спілкування. Робота соціального педагога з батьками здійснюється в двох напрямках:

- організаційна робота школи із сім'єю;
- підвищення педагогічної культури батьків.

В організаційній роботі школи з батьками доцільним є поєднання індивідуальних, групових, колективних та масових форм роботи.

Індивідуальними формами роботи соціального педагога з батьками є:

- відвідування сімей учнів удома;
- бесіди з батьками учня.

Соціальний педагог відвідує сім'ю учня з метою налагодження контактів з батьками, з'ясування загальної та педагогічної культури сім'ї, умов життя учня, консультування щодо єдиних вимог до дитини, залучення батьків до участі в роботі школи тощо. Відвідувати батьків учнів можна, маючи запрошення від них або домовившись заздалегідь. Несподіваний візит учителя

викликає ніяковість, збентеження батьків. Під час зустрічі соціальний педагог має підкреслити позитивне в дитині, тактовно звернути увагу на недоліки, разом поміркувати над тим, як їх усунути. Дуже важливо створити атмосферу довіри і доброзичливості [55].

Перше відвідування сім'ї є дуже відповідальним моментом, який найчастіше вирішує, чи будуть батьки прислухатися до порад соціального педагога, співпрацювати зі школою в питаннях навчання та виховання дітей. До відвідування тієї чи іншої сім'ї соціальний педагог готується заздалегідь: дізнається про її склад, матеріальне становище, освіту батьків, місце роботи, обмірковує можливі питання та відповіді на них, визначає, які дані про дитину потрібно отримати насамперед. Звичайно, за один візит соціальний педагог не зможе отримати відповіді на всі питання, що його цікавлять. Тому не слід виявляти нетерпіння, переривати розповіді батьків та інших членів сім'ї. Бесіда з батьками має проходити у доброзичливому, спокійному тоні.

Індивідуальні бесіди з батьками відбуваються як за ініціативою самих батьків, так і за ініціативою соціального педагога. Інтерес батьків до питань виховання, їхню ініціативу щодо бесіди з соціальним педагогом на педагогічні теми потрібно заохочувати та стимулювати.

Не можна проводити бесіду з батьками у присутності дитини, якщо ви не впевнені, що ваше схвалення чи осуд школяра будуть сприйняті дорослими так, як ви цього бажаєте. Не завжди бесіда з батьками має бути тривалою. Іноді буває достатньо короткої розмови, кількох вагомих слів.

Перевагою індивідуальної роботи є те, що наодинці з соціальним педагогом батьки відвертіше розповідають про свої проблеми та труднощі у вихованні дітей. Дорослі мають бути переконані, що їхня бесіда з соціальним педагогом залишиться між ними, що жодна їхня відверта думка не буде розголошена. Індивідуальне спілкування з батьками дає можливість вибрати правильний підхід до дитини.

Роботу з групами батьків соціальному педагогу доцільно починати зі спостереження за навчанням та поведінкою учнів та вивчення їхніх сімей.

Застосування методів анкетування, опитування, вивчення шкільної документації, спостереження дозволить соціальному педагогу отримати потрібну інформацію та розподілити батьків на групи (за типом сім'ї, за помилками батьків у сімейному вихованні, за проблемами учня, що виникають у навчанні, спілкуванні з товаришами тощо). Деякі батьки можуть входити до кількох груп. Соціально-педагогічна робота соціального педагога з групами батьків сприяє активнішій участі батьків у взаємодії зі школою.

Основними колективними формами роботи з батьками є класні батьківські збори, лекції, бесіди, конференції, сімейні свята в класі («День матері», «Бабусина скарбничка» тощо).

На класних батьківських зборах заслуховуються повідомлення з різних питань виховання (доповідь, інформація вчителя (соціального педагога), лікаря чи повідомлення батьків про досвід виховання дітей у сім'ї), підбиваються підсумки роботи з учнями за семестр, рік; вирішуються організаційні та господарські питання.

Отже, можна зробити висновок, що соціальний педагог у своїй роботі з батьками планує тематику педагогічних бесід та доповідей на класних зборах визначається вчителем (соціальним педагогом) відповідно до річного плану роботи з батьками. При цьому неодмінно враховує інтереси та побажання батьків. Зміст такої бесіди повинен містити не тільки теорію питання, але й конкретні рекомендації (додаток Б). Бесіда з батьками передбачає жвавий обмін думками, участь у ній кожного з батьків. Класні батьківські збори слід проводити раз на семестр. Проте, за можливості, краще організовувати їх частіше.

2.2. Емпіричне дослідження ставлення підлітків та їх батьків до асоціальних явищ в учнівському середовищі

Виходячи з актуальності теми дослідження, ми вирішили дізнатися, як ставляться самі підлітки до асоціальних явищ в нашому сьогоденні. З цією

метою нами була розроблена анкета «Ставлення підлітків до асоціальних явищ в учнівському середовищі», зміст якої представлено у додатку А. Дослідження проводилося з учнями 9-В класу гімназії №33 м. Чернігова. Всього у дослідженні брало участь 30 учні (16 хлопців і 14 дівчат).

Метою дослідження було: виявлення ставлення старшокласників до асоціальних явищ в учнівському середовищі.

Завдання для учнів: відповісти на запитання анкети. Результати опитування представлені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

№	Питання	Варіант відповіді	Хлопці	Дівчата
1	Чи вважаєте ви, що цигарка є наркотичною речовиною?	так	7	14
		ні	9	0
2	Як ви ставитеся до тютюнопаління?	позитивно	7	2
		негативно	9	12
3	Чи може виникнути залежність після першої спроби алкоголю, наркотиків?	так	12	10
		ні	4	1
4	Що таке здоровий спосіб життя?	здорове харчування	14	14
		дотримання режиму дня	2	0
		паління цигарок «в міру»	0	0
		заняття спортом, музикою, танцями, гуртками	16	14
		ваш варіант	0	0
5	Ви впевнені, що ведете здоровий спосіб життя?	так	9	14
		ні	7	0
6	Чи займаєтесь ви спортом?	так, регулярно	10	9
		так, але не регулярно	4	2
		ні	2	3
7	ВІЛ/СНІД — це...	хвороба	0	0
		інфекційне захворювання (ВІЛ)	16	14
		рак крові	0	0
		ваш варіант	0	0
8	Ставлення до людей, які хворіють на ВІЛ/СНІД	позитивно	0	0

		негативно	4	0
		нейтрально	12	14
		ваш варіант	14	12
9	Шляхи зараження ВІЛ	спільні шприци, голки	16	14
		при колективних видах спорту	0	0
		при перебуванні в одному приміщенні	0	0
		при використанні спільного посуду/білизни	0	0
10	ВІЛ не передається	рукоштовання/обій ми	0	0
		кашель, чхання	0	0
		нестерильні інструменти для тату	16	14
		засоби гігієни з кров'ю	16	14

Після проведення анкетування нами були отримані наступні результати:

На запитання: «Чи вважаєте ви, що цигарка є наркотичною речовиною?» 10 хлопців відповіли, що цигарка не є наркотичною речовиною, 7 хлопців і 15 дівчат відповіли, що цигарка є наркотичною речовиною. Отже, можна сказати, що учні мало обізнані в інформації про наркотичні речовини, які зазнають шкоду здоров'ю.

На питання: «Як ви відноситеся до тютюнопаління?», то більшість учнів відповіли, що відносяться до тютюнопаління негативно, але є учні які відносяться до тютюнопаління позитивно. Це говорить про те, що є учні, які палять і більшість з них – хлопці.

На запитання: «Чи може виникнути залежність після першої спроби вживання алкоголю, наркотиків?» Респонденти дали такі відповіді, а саме: більшість учнів вважають, що залежність від першої спроби вживання еалкоголю не можливе, а від наркотичних речовин може виникнути залежність. Тобто вони не розуміють, що алкоголь теж належить до наркотичних речовин.

На питання: «Що таке здоровий спосіб життя?», «Ви впевнені, що

ведете здоровий спосіб життя?», « Чи займаєтесь ви спортом?», то можна сказати, що більшість учнів ведуть здоровий спосіб життя, займаються спортом, і свій вільний час проводять в спортивних гуртках. Під час проведення дослідження ми також хотіли дізнатися, що учні знають про ВІЛ/СНІД, шляхи зараження, яке в учнів ставлення до людей ВІЛ інфікованих. При аналізі цих питань у нас вийшли такі результати: учні обізнані у визначенні ВІЛ/СНІДу, про шляхи передачі ВІЛ інфекції. Респонденти висловили свою думку про людей, які хворіють на ВІЛ/СНІД, їх ставлення нейтральне, але більшість опитувальних написали що не хотіли б близько спілкуватися з такою категорією людей, і краще звести до мінімуму спілкування з ВІЛ-інфікованими людьми.

Підводячи підсумки отриманих результатів: анкети «Ставлення підлітків до асоціальних явищ в учнівському середовищі» можна зробити висновки: соціально-профілактична робота соціального педагога в гімназії №33 м. Чернігова є ефективною, адже більшість учнів ведуть здоровий спосіб життя, але є учні, на яких потрібно звернути увагу, особливо на їх поведінку. Сприяти оволодінню конкретними знаннями та навичками, розвивати навички і вміння необхідні для утвердження здорового способу життя, навчити приймати усвідомлене рішення та приймати правильний вибір.

Асоціальні явища в учнівському середовищі – це комплекс негативних форм поведінки дітей та підлітків, що відхиляються від соціальних норм і можуть становити загрозу для їхнього фізичного, психологічного та соціального благополуччя. До таких явищ належать тютюнопаління, вживання алкоголю та психоактивних речовин, агресивна поведінка, булінг, прогули навчальних занять, дрібні правопорушення, залежні форми поведінки та ін. Ставлення батьків до цих проявів є ключовим чинником, що визначає ефективність профілактичної діяльності в закладах освіти. З метою виявлення особливостей ставлення батьків до асоціальних явищ серед учнів, а також визначення ступеня їхньої обізнаності, готовності до взаємодії зі школою та участі у профілактичних заходах ми опитали батьків підлітків гімназії №33

м. Чернігова.

Дослідження проводилося серед батьків учнів 9-В класу, вибірка становила – 30 респондентів.

Основні завдання дослідження:

1. З'ясувати рівень усвідомлення батьками масштабів асоціальних проявів серед учнів.
2. Визначити позицію батьків щодо найбільш поширених асоціальних форм поведінки.
3. Оцінити готовність батьків до участі у профілактичній роботі.
4. Виявити труднощі, з якими стикаються батьки у вихованні дітей щодо попередження асоціальних проявів.
5. Проаналізувати взаємозв'язок між рівнем батьківської поінформованості та їхніми профілактичними практиками.

У дослідженні використали методи: опитування, напівструктуроване інтерв'ю.

Опитувальник містив запитання щодо обізнаності з проблемою, оцінки ризиків, ставлення до шкідливих звичок, а також самооцінки власної виховної компетентності.

За результатами дослідження можна говорити що батьки все ж обізнані щодо асоціальних явищ в учнівському середовищі. Переважна більшість респондентів (60%) вважає, що проблема асоціальної поведінки є актуальною. Найбільшу занепокоєність викликають такі прояви: тютюнопаління та вейпінг, вживання алкоголю; агресія і булінг, інтернет-залежність та кібербулінг.

Частина (33%) батьків недооцінює ризики «легких» залежностей, зокрема – епізодичного вживання алкоголю, вейпів чи енергетичних напоїв.

Щодо ставлення батьків до окремих форм асоціальної поведінки, то результати опитування засвідчують, що:

- більшість батьків вважає недопустимим куріння та вживання алкоголю дітьми будь-якого віку;

- проте значний відсоток допускає «експерименти» підлітків, що свідчить про лібералізацію батьківських установок;
- до проявів агресії та булінгу більшість ставиться різко негативно, визнаючи їх загрозу для психічного здоров'я дитини.

Свою виховну компетентність батьки оцінили так:

- частина батьків почуваються недостатньо компетентними у питаннях профілактики залежностей;
- більшість визнають складність у встановленні довірливих стосунків із дитиною в підлітковому віці;
- значна кількість респондентів потребує підтримки з боку школи у формі лекцій, консультацій, тренінгів.

Готовність до взаємодії зі школою батьки виявили насамперед у високому бажанні брати участь у спільних профілактичних заходах (зустрічах, бесідах, тренінгах); але нижчу мотивацію до самостійного підвищення обізнаності (читання матеріалів, перегляд вебінарів, відвідування консультацій). Позитивно ставляться до профілактичної діяльності соціального педагога та психолога.

Результати опитування батьків засвідчують, що чим вищий рівень поінформованості батьків, тим частіше вони спілкуються з дитиною про ризики, контролюють дозвілля та онлайн-активність, відстежують психологічний стан, звертаються за консультаціями у разі труднощів.

Мало поінформовані батьки частіше ігнорують перші ознаки ризикової поведінки, демонструють надмірно м'які або, навпаки, жорсткі виховні стилі, покладаються на школу як на основне джерело профілактики.

Таким чином результати опитування респондентів дають підстави стверджувати, що батьки визнають актуальність проблеми асоціальних явищ в учнівському середовищі, однак їхнє ставлення та рівень профілактичної готовності є неоднорідними.

Водночас виявлено потребу у формуванні в батьків компетентностей щодо раннього розпізнавання ризикової поведінки, ефективного спілкування

з дитиною, адекватного реагування на прояви девіацій, активної участі у шкільних профілактичних програмах.

Отримані результати можуть стати підґрунтям для розроблення комплексної програми соціально-педагогічної роботи з батьками, спрямованої на попередження асоціальної поведінки учнів та зміцнення партнерства сім'ї й школи.

Факти порушенням правил поведінки учнями школи, а також не завжди правильне розуміння і трактування підлітками визнаних суспільних норм свідчать про необхідність нових підходів до проблеми подолання асоціальних явищ в учнівському середовищі. Тому вже протягом року навчання у школі набуває актуальності своєчасна рання психологічна діагностика схильності учнів до девіантної поведінки. Також необхідною є співпраця педагогічних працівників школи із психологічною службою щодо розробки комплексу профілактичних, програм, заходів психолого-превентивної допомоги, тренінгів, анкет діагностичного спрямування та ін.

Протягом 2024-2025 навчального року щодо профілактики асоціальних явищ та ранньої діагностики дітей з ризикованою поведінкою в школі ведеться індивідуальна робота, працює рада профілактики, оформлений інформаційний куточок з телефонами екстреної допомоги для учнів. У межах первинної профілактики асоціальних явищ проводяться загальношкільні заходи, ведеться контроль за відвідуванням учнями уроків. Питання з профілактики асоціальних явищ аналізуються на нарадах при директорі, на педагогічних радах, батьківських зборах. Значна увага приділяється формуванню здорового способу життя та збереженню здоров'я, попередженню асоціальних явищ серед учнівської молоді.

Важливо наголосити, що цілеспрямована робота на загальносуспільному, мікросоціальному й особистісному (індивідуальному) рівнях стосовно профілактики асоціальних явищ в учнівському середовищі матиме позитивні наслідки, якщо вона буде враховувати чинники та передумови розвитку різноманітних асоціальних явищ: нерозвинений

самоконтроль, слабку мотивацію, низьку самоповагу, невпевненість у собі, емоційну та психічну неврівноваженість, відсутність взаєморозуміння в сімейному, товариському колі, прояви асоціальної поведінки в ранньому віці - зловживання алкоголем і наркотиками, злочинство, агресія і ін.

Кожен із цих рівнів вимагає системи впливів, добре скоординованих залежно від багатьох чинників, зокрема від стану морального розвитку особистості, її потреб, проблем цільової групи й особистості, соціальної ситуації.

Профілактика асоціальних явищ в учнівському середовищі є одним із напрямів психолого-педагогічної та соціально-педагогічної роботи з дітьми, що вирізняється змістовим наповненням, особливими завданнями та специфікою професійної підготовки фахівців.

На основі вивчення досвіду профілактичної роботи з батьками підлітків в гімназії №33 та аналізі опитування підлітків щодо ставлення до асоціальних явищ в учнівському середовищі того ж закладу освіти, були розроблені практичні рекомендації соціальним педагогам щодо профілактичної роботи з батьками підлітків у закладах загальної середньої освіти.

2.3. Практичні рекомендації соціальним педагогам щодо профілактичної роботи з батьками підлітків у закладах загальної середньої освіти

Ефективна профілактична робота з батьками підлітків у закладах загальної середньої освіти потребує системності, партнерської взаємодії та опори на науково обґрунтовані методики. Соціальний педагог відіграє ключову роль у формуванні безпечного та підтримувального середовища, що сприяє гармонійному розвитку дитини, запобіганню девіантним проявам та зміцненню сімейних стосунків. У цьому контексті пропонується комплекс практичних рекомендацій.

Організація комунікативної взаємодії з батьками:

1. Встановлювати довірливі, ненормативні контакти з батьками шляхом дотримання принципів конфіденційності, партнерства та поваги до батьківської позиції.

2. Використовувати різні канали комунікації (індивідуальні консультації, телефонні розмови, електронні повідомлення, зустрічі у форматі «батьківських клубів»).

3. Забезпечувати регулярне інформування батьків щодо результатів спостереження за навчальними досягненнями, соціально-емоційним станом і міжособистісними взаєминами підлітка.

Підвищення педагогічної компетентності батьків:

1. Проводити тематичні лекції, тренінги та майстер-класи з питань вікових особливостей підлітків, ненасильницької комунікації, управління конфліктами та профілактики ризикованої поведінки.

2. Розробляти й поширювати інформаційно-просвітницькі матеріали (буклети, пам'ятки, методичні рекомендації).

3. Формувати в батьків розуміння важливості емоційної підтримки, адекватного контролю та конструктивної взаємодії з дитиною.

Індивідуальна профілактична робота:

1. Здійснювати первинну діагностику сімейної ситуації, визначати ризики та ресурси сім'ї.

2. Проводити індивідуальні консультації для батьків, які стикаються із труднощами у вихованні: агресивність підлітка, низька навчальна мотивація, емоційна ізоляція, конфлікти у сім'ї.

3. Розробляти індивідуальні програми підтримки сімей, що потребують додаткової уваги: сімей у кризі, неповних, багатодітних, сімей внутрішньо переміщених осіб.

4. За необхідності координувати взаємодію сім'ї з іншими службами (психологами, службами у справах дітей, центрами соціальних служб).

Формування партнерського середовища «школа – сім'я – громада»

1. Ініціювати спільні заходи для батьків та дітей (тренінги, творчі проєкти, волонтерські акції), спрямовані на зміцнення сімейних зв'язків і соціальних навичок підлітків.

2. Підтримувати співпрацю з місцевими соціальними й громадськими організаціями з метою розширення можливостей психологічної та соціальної допомоги батькам.

3. Сприяти залученню батьків до участі у шкільних ініціативах, що формують позитивний мікроклімат та довірливу взаємодію між усіма учасниками освітнього процесу.

Профілактика сімейних конфліктів і підліткових ризиків:

1. Навчати батьків навичкам сімейної комунікації, що ґрунтується на принципах поваги, активного слухання та конструктивного вирішення конфліктів.

2. Інформувати батьків щодо ознак ризикованої поведінки: булінгу, залучення до асоціальних груп, вживання психоактивних речовин, інтернет-залежності, суїцидальних ризиків.

3. Проводити просвітницькі програми щодо безпечного цифрового середовища та медіаграмотності.

4. Розробляти та впроваджувати профілактичні програми, спрямовані на формування у підлітків стійких ціннісних орієнтацій, навичок саморегуляції та відповідальної поведінки.

Моніторинг та оцінювання результативності профілактичної роботи:

1. Вести системний облік форм і методів роботи з батьками, фіксувати динаміку змін у поведінці та соціально-емоційному розвитку підлітків.

2. Застосовувати анкетування, інтерв'ювання, спостереження та інші методи зворотного зв'язку для оцінки ефективності профілактичних заходів.

3. Аналізувати результати моніторингу та коригувати плани профілактичної роботи відповідно до актуальних потреб сімей.

Підтримка позитивного сімейного виховання:

1. Підкреслювати значення емоційної стабільності батьків, адекватної батьківської участі та позитивного моделювання поведінки.
2. Сприяти формуванню сімейних традицій, практик спільного дозвілля, що зміцнюють психологічну безпеку підлітка.
3. Заохочувати батьків до використання методів позитивної дисципліни та ненасильницького виховання.

Профілактична робота соціального педагога з батьками підлітків є важливою умовою успішного розвитку, соціалізації та безпеки учнів. Запропоновані рекомендації спрямовані на підвищення ефективності взаємодії між школою та сім'єю, створення підтримувального середовища й формування в батьків компетентностей, необхідних для гармонійного виховання дітей у підлітковому віці.

Профілактична діяльність соціального педагога в сучасному закладі загальної середньої освіти є важливою складовою комплексного впливу на умови розвитку підлітка та особливості його соціалізації. Ефективність профілактичної роботи значною мірою залежить від рівня залученості батьків, їхнього виховного потенціалу, готовності до співпраці та усвідомлення власної ролі у формуванні поведінкових стратегій дитини. З огляду на це, соціальний педагог повинен не лише здійснювати безпосередній вплив на учня, а й вибудовувати цілісну систему партнерської взаємодії з його батьками, спрямовану на попередження девіантних проявів та підвищення рівня психологічного комфорту підлітка в сім'ї та школі [46].

Розроблені нами практичні рекомендації можуть бути використані як інструментарій соціального педагога в рамках профілактичної роботи з батьками учнів підліткового віку.

Важливим інструментом профілактики є *психолого-педагогічна просвіта батьків*. Одним із пріоритетних напрямів профілактичної роботи є формування у батьків адекватного розуміння вікових особливостей розвитку дитини та специфіки підліткового періоду. Для цього соціальний педагог має здійснювати комплекс просвітницьких заходів:

1) Проведення тематичних лекцій і семінарів. Соціальний педагог організовує цикли лекцій, спрямовані на висвітлення таких проблем, як:

- вікові та психофізіологічні особливості підлітків;
- зміни емоційної сфери, формування самооцінки;
- потреба у автономії та її взаємозв'язок із конфліктами в сім'ї;
- роль батьківського контролю та емоційної підтримки;
- профілактика девіантної, агресивної та адиктивної поведінки.

Проведення семінарів може бути організоване як офлайн, так і онлайн, що підвищує доступність інформації.

2) Організація тренінгових занять для батьків. Тренінгові форми дозволяють не лише передати інформацію, а й сформувавши практичні навички. Рекомендується використовувати інтерактивні методи: роботу в малих групах, моделювання ситуацій, рольові ігри, обговорення кейсів. Тематика тренінгів може бути спрямована на формування позитивної комунікації в сім'ї; ненасильницьке спілкування; ефективні стратегії взаємодії з емоційно нестабільним підлітком; шляхи конструктивного вирішення конфліктів; розвиток батьківської рефлексії.

3) Підготовка інформаційних матеріалів. Соціальний педагог розробляє буклети, пам'ятки, рекомендації, де стисло та доступно подано інформацію щодо актуальних проблем підліткового віку: інтернет-безпека, булінг, шкільна тривожність, навчальна демотивація, ризикована поведінка, емоційне вигорання дітей.

Діагностична робота з батьками та сім'єю підлітка є обов'язковою складовою профілактичної роботи, оскільки дозволяє визначити реальні проблеми, запити батьків і потенційні ризики для підлітка. Соціальний педагог збирає інформацію про сімейне середовище за допомогою таких методів як бесіда, анкетування, соціально-педагогічне спостереження, аналіз документації, інтерв'ювання батьків та педагогів. Це дозволяє виявити особливості родинних стосунків, рівень батьківської компетентності, сімейні ресурси та проблемні зони.

Визначення груп батьків за рівнем ризику. За результатами діагностики доцільно виокремлювати групи:

- батьки з високим рівнем педагогічної компетентності, які потребують мінімальної підтримки;
- батьки з частковими труднощами (конфлікти, непорозуміння, труднощі з контролем);
- батьки групи ризику (сім'ї у кризі, неповні, низький рівень педагогічних умінь, зловживання, ВПО, сім'ї з досвідом військової травми та ін.). Для кожної з груп розробляється окрема стратегія профілактичної роботи.

Індивідуальна профілактична робота з батьками є ключовим компонентом взаємодії соціального педагога з сім'єю, адже дозволяють гнучко реагувати на конкретні проблеми.

1) Індивідуальні консультації. У ході консультацій соціальний педагог:

- аналізує запит батьків;
- допомагає у визначенні причин труднощів поведінки або емоційних проблем підлітка;
- дає рекомендації щодо стилю виховання, форм контролю, налагодження взаємин;
- сприяє усвідомленню наслідків неефективних виховних практик;
- мотивує батьків до позитивних змін.

2) Розробка індивідуальних програм підтримки сім'ї. У разі системних проблем педагог разом із психологом може створювати програму, яка включає:

- регулярні зустрічі з батьками;
- спостереження за поведінкою підлітка;
- роботу з класним керівником;
- рекомендації з організації домашнього середовища;
- консультування щодо установки сімейних правил і меж.

Організація групових форм роботи з батьками є ефективними для формування активної батьківської позиції:

1) Батьківські клуби. Клубна форма дозволяє створити неформальне, дружнє середовище, де батьки можуть обмінюватися досвідом, отримувати підтримку, формувати соціальну компетентність. Заняття клубу можуть бути присвячені:

- підлітковим кризам;
- труднощам шкільної адаптації;
- булінгу та його профілактиці;
- організації дозвілля підлітків;
- формуванню здорових сімейних традицій.

2) Тематичні круглі столи та дискусії. До проведення таких заходів можуть залучатися психологи, юристи, педагоги, представники соціальних служб. Теми оформлюються відповідно до запитів батьків або актуальних соціальних проблем.

Профілактика сімейних конфліктів та ризикованої поведінки підлітків є комплексним процесом, що охоплює психологічні, соціальні та педагогічні аспекти. Ефективна профілактика передбачає системну співпрацю між школою, сім'єю та соціальними службами, спрямовану на створення сприятливих умов для розвитку підлітка, формування його життєвих компетентностей та зміцнення сімейних стосунків. Зниження рівня конфліктності в родині істотно зменшує ймовірність залучення підлітків до девіантних та ризикованих форм поведінки, сприяє гармонійному розвитку та соціалізації особистості.

1) Формування навичок конструктивного спілкування в сім'ї. Соціальний педагог навчає батьків: технікам активного слухання, методам ненасильницької комунікації, способам зниження напруги в конфліктних ситуаціях, алгоритмам спільного прийняття рішень.

2) Інформування батьків щодо ризикових проявів. Важливим елементом профілактики є роз'яснення батькам ознак небезпечної поведінки:

- агресивності;
- тривожних змін;

- різкої зміни кола спілкування;
- інтернет-залежності;
- ознак вживання психоактивних речовин;
- суїцидальних ризиків.

Педагог також інформує батьків про алгоритми дій у разі виявлення небезпечної поведінки.

Формування партнерства «школа – сім'я – громада». Соціальний педагог виступає координатором взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу. Ефективними можуть бути:

- спільні шкільні проекти;
- заходи родинного виховання;
- волонтерські акції;
- фестивалі сімейних традицій;
- зустрічі з фахівцями соціальної сфери.

Такі форми сприяють зміцненню довіри, активному залученню батьків до шкільного життя та підвищенню ефективності профілактичної роботи.

Моніторинг результативності профілактичної роботи є невід'ємною складовою соціально-педагогічної діяльності, спрямованої на попередження девіантної, ризикованої та деструктивної поведінки дітей і підлітків. Він забезпечує системний збір, аналіз та інтерпретацію даних про ефективність заходів, що реалізуються у закладі освіти або соціальній установі. Сталість позитивних змін залежить від регулярного моніторингу.

1) Оцінювання змін у поведінці підлітка. Соціальний педагог аналізує динаміку: емоційного стану дитини, навчальної мотивації, соціальних контактів, рівня конфліктності, схильності до ризикованих дій.

2) Аналіз відгуків батьків. Зворотний зв'язок отримується через опитування, анкетування, бесіди. Це дозволяє оцінити, наскільки корисними є заходи та чи варто змінювати підходи.

3) Корекція профілактичних програм. На основі аналізу результатів соціальний педагог змінює форми роботи, обирає нові теми або додає додаткову підтримку окремим сім'ям.

Таким чином профілактична робота соціального педагога з батьками підлітків у закладі загальної середньої освіти має бути системною, багатокомпонентною та спрямованою на підвищення батьківської компетентності, покращення сімейної взаємодії та формування безпечного, підтримувального середовища. Застосування різноманітних форм – від просвітницьких заходів до індивідуальної підтримки – дозволяє попереджувати девіантну поведінку підлітків, знижувати рівень сімейних конфліктів, а також сприяти гармонійному розвитку дитини. Представлені рекомендації можуть стати підґрунтям для створення системи ефективної профілактики, спрямованої на зміцнення партнерства між школою та сім'єю.

ВИСНОВКИ

Результати теоретичного та емпіричного дослідження профілактичної роботи з батьками підлітків у закладах загальної середньої освіти засвідчили досягнення мети, розв'язання поставлених завдань і дали підстави для формулювання таких *висновків*:

1. Соціальну профілактику визначають, як комплекс економічних, політичних, правових, медичних, психолого-педагогічних заходів, спрямованих на запобігання, обмеження, локалізацію асоціальних явищ у соціальному середовищі; сукупність державних, громадських, соціально-медичних і організаційно-виховних заходів, спрямованих на попередження, подолання або нейтралізацію основних причин та умов, що викликають різного роду соціальні відхилення асоціального характеру та інші соціально небезпечні і шкідливі відхилення у поведінці. Профілактика поділяється на первинну, вторинну, третинну. Зусилля первинної профілактики спрямовані на формування навичок здорового способу життя. Вторинна профілактика містить у собі соціальні, психологічні, медичні заходи специфічного характеру. Її контингентом є учні з ризикованою поведінкою. Третинна профілактика є індивідуальною і спрямована на корекцію поведінки.

При здійсненні профілактичної діяльності необхідно враховувати її базові принципи, такі як: принцип системності, принцип стратегічної цілісності, принцип багатоаспектності, принцип ситуаційної адекватності 6% профілактичної діяльності, принцип континуальності, принцип солідарності, принцип легітимності та принцип поліmodalності і максимальної диференціації. До основних форм профілактичної роботи відносять: лекції, бесіди, диспути, кіно-лекторії, тренінги, рольові ігри, соціальну рекламу.

Профілактична робота в діяльності соціального педагога закладу загальної середньої освіти відіграє важливу роль, адже соціальний педагог враховує і проводить в дію соціально-правові, юридичні, психологічні, економічні механізми попередження і подолання асоціальних впливів на

розвиток учнів. На основі теоретичного аналізу наукових джерел з питань дослідження, ми приходимо до висновку, що по-перше, профілактичний напрямок в роботі соціального педагога є домінуючим; по-друге те, що саме соціальний педагог формує установку на здоровий спосіб життя і виступає посередником у відносинах з учнями, батьками, вчителями.

2. Нормативно-правове забезпечення профілактичної роботи в закладах загальної середньої освіти України становить комплекс правових актів різного рівня, що регламентують організацію безпечного освітнього середовища, захист прав дитини та запобігання негативним проявам у шкільному середовищі. Дія цих актів спрямована на створення умов для всебічного розвитку здобувачів освіти, формування у них соціально прийнятної поведінки та попередження ризиків, пов'язаних з девіаціями, правопорушеннями, насильством і булінгом.

Законодавче забезпечення профілактичної роботи у закладах загальної середньої освіти України має багаторівневий та комплексний характер. Воно охоплює конституційні гарантії, закони України, підзаконні акти, відомчі нормативні документи та внутрішні регламенти закладів освіти. Сукупність цих документів створює правове підґрунтя для системної профілактики негативних явищ, забезпечення безпечного освітнього середовища та захисту прав кожної дитини.

3. Вивчивши досвід профілактичної роботи з батьками підлітків в гімназії №33 м. Чернігова, ми практично переконалися в тому, що профілактичний напрямок в діяльності шкільного соціального педагога є головним, бо саме він зменшує кількість проявів асоціальної поведінки в учнівському середовищі. Профілактична робота соціального педагога гімназії №33 м. Чернігова з учнями здійснюється за такими напрямками як: профілактика адиктивної поведінки, профілактика делінквентної поведінки, профілактика ВІЛ/СНІДу, профілактика конфліктних стосунків, профілактика інтернет-залежності.

У своїй профілактичній діяльності щодо асоціальних явищ в

учнівському середовищі з учнями соціальний педагог використовує різноманітні форми, такі як, лекції, тренінги, ігри, диспути, виступи на педагогічних нарадах, батьківських зборах. Соціальний педагог проводить просвітницько-профілактичну роботу з батьками, в якій використовує такі форми: наочну пропаганду, лекції, бесіди, консультування, виступи на батьківських зборах.

Соціальний педагог співпрацює з педагогічним колективом який інформує про важливість і необхідність попередження виникнення асоціальних явищ в учнівському середовищі. Використовує такі форми роботи: виступи на педагогічних нарадах, педагогічний консилиум, методичні рекомендації.

4. Виходячи з актуальності теми дослідження та аналізу теоретичної і практичної діяльності соціального педагога в закладі загальної середньої освіти ми емпірично дослідили ставлення підлітків та їх батьків до асоціальних явищ в учнівському середовищі. Опитування проводилося з учнями 9-В класу та їх батьками гімназії №33 м. Чернігова. Всього у дослідженні брало участь 30 учні (16 хлопців і 14 дівчат) та 30 батьків.

Отримані результати показують, що підлітки загалом демонструють достатній рівень обізнаності щодо асоціальних явищ, шкідливих звичок та ризиків для здоров'я. Водночас наявність окремих неповних або суперечливих відповідей свідчить про потребу у систематичній профілактичній роботі, спрямованій на підвищення рівня культури здорового способу життя, толерантності, а також формування стійких негативних установок щодо вживання психоактивних речовин.

Батьки визнають актуальність проблеми асоціальних явищ в учнівському середовищі, однак їхнє ставлення та рівень профілактичної готовності є неоднорідними. Водночас виявлено потребу у формуванні в батьків компетентностей щодо раннього розпізнавання ризикової поведінки, ефективного спілкування з дитиною, адекватного реагування на прояви девіацій, активної участі у шкільних профілактичних програмах.

Розроблені нами практичні рекомендації можуть бути використані як інструментарій соціального педагога в рамках профілактичної роботи з батьками учнів підліткового віку.

Перспектива подальшого дослідження на нашу думку полягає в тому щоб створити технології профілактичної роботи соціального педагога закладу загальної середньої освіти щодо асоціальних явищ в учнівському середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Афанасьєва В. В. Соціально-педагогічна профілактика девіантної поведінки підлітків на основі гуманізму. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2009. № 4. С. 40-46.
  2. Бабич В. Сучасні підходи профілактичної роботи з девіантної поведінки учнів. *Директор школи*. 2007. № 44. С. 24-27.
  3. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях. Київ: Вид. «Слово», 2003. 134 с.
  4. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: для студ. вищ. навч. закл. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
  5. Богданова І. М. Соціальна педагогіка: Навч. посібник. Київ: Вид. «Основа», 2009. 450 с.
  6. Василенко Г. В. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до формування інформаційного простору з профілактики девіантної поведінки підлітків. 2015. URL: <http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/949>
  7. Власова О. І. Педагогічна психологія. Київ: Вид. «Наука», 2005. 400 с.
  8. Волканова В. Робота соціального педагога з «кризовими сім'ями» та дітьми групи «ризик». *Соціальний педагог*. 2012. № 1. С. 10-17.
  9. Волкова К., Чусова О., Лазарева А. Сучасні тенденції розвитку теорії та практики соціального виховання. *Social work and education*. 2021. Т. 8, № 2. С. 164-174. URL: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.21.2.3>
  10. Воронова С. В. Робота з батьками: теорія та практика: навчально-методичний посібник. Одеса: Астропринт, 2015. 220 с.
  11. Гаврилюк О. О. Психодіагностика особистості у професійному навчальному закладі (для вивчення дітей - сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування): навчально-методичний посібник. Хмельницький: Вид. «Сфера», 2010. 148 с.
- Гикова Г. Характеристика основних об'єктів соціально-педагогічної

діяльності: сім'я як об'єкт соціально-педагогічної діяльності. *Соціальний педагог*. 2008. № 12. С. 45-49.

12. Головка Н. І. Соціальна профілактика правопорушень: навч. посіб. Київ : ДП «Видавничий дім «Персонал», 2017. 174 с.

13. Гончар Л. Соціально-педагогічні технології, спрямовані на розвиток виховного потенціалу сучасних батьків. *Acta paedagogica volynienses*. 2021. № 5. С. 93-98. URL: <https://doi.org/10.32782/apv/2021.5.14>

14. Давиденко О. Профілактика девіантної поведінки підлітків. *Соціальна педагогіка*. 2009. № 3. С. 45-51.

15. Дем'яненко Т. Особистісно орієнтовний підхід у роботі із соціально дезадаптованими неповнолітніми. *Рідна школа*. 2009. № 5. С. 51-53.

16. Довідник для фахівців і фахівчинь допоміжних професій соціальної сфери, які працюють з внутрішньо переміщеними особами та постраждалим населенням. Рада Європи, 2022. URL: <https://rm.coe.int/traumatic-events-ukr-/1680a765d4>

17. Жабенко В. М. Система профілактики правопорушень. *Позашкільний час*. 2007. № 11. С. 35-38.

18. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16 січня 2020 року № 463-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>

19. Завацька Л. М. Технології профілактичної діяльності соціального педагога. Київ: «Слово», 2008. 240 с.

20. Закон України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року № 580-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

21. Закону України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

22. Капська А. Й. Соціальна педагогіка. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 488 с.

23. Ковальчук Т. І. Професійна підготовка соціального педагога: тлумачний словник-довідник: довідник. Національний університет біоресурсів і природокористування України. Львів: ПРЛТ «Львівська

книжкова фабрика «Атлас», 2014. 443 с.

24. Котова Ю. Методи профілактики та корекції агресивної поведінки учнів. *Соціальний педагог*. 2010. № 3. С. 6-11.

25. Краснова Н. П. Методика роботи соціального педагога. *Соціальна педагогіка: теорія і практика*. 2011. № 1. С. 45-50.

26. Краснова Н. П. Напрями та типові технології діяльності соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2011. № 1. С. 71-82.

27. Краснова Н. П. Технології роботи соціального педагога в загальноосвітній школі. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2010. № 4. С. 97-106.

28. Кушнар'єв С. В. Методи психолого-педагогічного впливу на неповнолітніх правопорушників. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2011. № 2. С. 85-90.

29. Лях Т., Спіріна Т., Рогожинська В. Принципи міждисциплінарної взаємодії у соціальній роботі. *Humanities science current issues*. 2020. Т. 3, № 27. С. 224-228. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.3/27.203727>

30. Макаренко О. М., Андрейчева А. О. Поняття девіантної поведінки в соціальному та психологічному аспектах. *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. 2015. Т. 125. С. 61-64.

31. Меттус Є. Шкільні конфлікти: причини виникнення та прийоми дозволу *Директор школи*. 2006. № 2. С. 34-40.

32. Мойсеєнко К. Взаємодія соціального педагога з батьками учнів. *Соціальний педагог*. 2008. № 7. С. 56-91.

33. Наказ Міністерства освіти і науки України від 29 жовтня 2010 року N 1023 «Щодо профілактики злочинності і правопорушень серед дітей, захисту їх прав на освіту» URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS14487>

34. Наказ МОН України № 888 від 03.08.2022 «Про затвердження Плану заходів Міністерства освіти і науки щодо профілактики правопорушень серед дітей та учнівської молоді на період до 2025 року»

35. Немченко С.Г. Педагогічна корекція девіантної поведінки старшокласників загальноосвітньої школи: дис. канд. пед. наук: 13.00.07 / Немченко Сергій Геннадійович. Київ, 2006. 289 с.
36. Назаренко О. Соціально-педагогічний аспект у профілактиці девіантної поведінки підлітків. *Рідна школа*. 2009. № 5-6. С. 43-45.
37. Наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044 «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>
38. Нікітіна Н. Є. Технології соціально-педагогічної роботи: Короткий аналіз. *Виховання школяра*. 2000. № 10. С. 17-20.
39. Нушагіна І. «Дітям ризику» потрібна допомога. *Виховання школярів*. - 2005. № 4. С. 32-38.
40. Оржеховська В. Білі плями сучасної виховної системи: розвиток соціального партнерства з профілактики девіантної поведінки школярів. *Директор школи*. 2011. № 47. С. 25-31.
41. Оржеховська В. М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх: навч.-метод. посібник. Київ: Вид. «Знання», 1996. 352 с.
42. Оржеховська В. М. Формування здорового способу життя: стратегія розвитку. Київ: Вид. «Науковий світ», 2008. № 10. С. 28-30.
43. Освіта України в умовах воєнного стану: інформ.-аналіт. зб. Київ: МОН України, 2022. 358 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Inform-analityc.zbirn-Osvita.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu.22.08.2022.pdf>
44. Періг І. М. Емоційна саморегуляція у підлітковому віці. *Актуальні задачі сучасних технологій*: матеріали VI Міжнародної науково-технічної конференції молодих учених та студентів (Тернопіль, 16-17 листопада 2017). Тернопіль, 2017. С. 212-213
45. Пилипчук С. І. Взаємозв'язок особистісних якостей та стратегій поведінки в конфлікті в підлітковому та ранньому юнацькому віці. Київ, 2015.

82 с.

46. Пихтіна Н.П., Новгородський Р.Г. Профілактична та соціально-педагогічна робота з дітьми з девіантною поведінкою. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М.Гоголя, 2007.

47. Пожкін Г. В. Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика. Київ: Вид. «Професіонал», 2006. 416 с.

48. Постанова Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 р. №684 «Про затвердження порядку ведення обліку дітей шкільного віку та учнів» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2017-%D0%BF#Text>

49. Робота соціального педагога у загальноосвітньому навчально-виховному закладі. *Соціальний педагог*. 2009. № 1. С. 51.

50. Сайко Н. Технологія профілактичної роботи соціального педагога в ЗНЗ. *Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка*. Полтава, 2008. Вип. 3 (61). С. 157-162.

51. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2002, № 21-22, 135 с. (остання редакція від 12.09.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#top>

52. Соціальна педагогіка: Мала енциклопедія. За ред. І. Д. Зверєвої. Київ: ЦУЛ, 2008. 335 с.

53. Соціальна педагогіка: підручник під ред. Капської А. Й. Київ: Центр учбової літератури, 2011 488 с.

54. Соціальна профілактика: курс лекцій. Тернопіль: Вид.»ТДПУ», 2009. 159 с.

55. Степанов О. Основи психології і педагогіки: підруч. Київ: Вид. «Академ видав», 2003. 504 с.

56. Фіцула М. М. Методика попередження і подолання педагогічної занедбаності учнів загальноосвітніх шкіл. Ужгород- Тернопіль: Вид. «КНЕУ», 2002. 154 с.

57. Худик Л. Соціально-педагогічний патронаж дітей з девіаціями. *Соціальний педагог*. 2012. № 5. С. 37-45.

58. Шахрай В. М. Технології соціальної роботи з дезадаптованими дітьми та підлітками. *Технології соціальної роботи*. Київ: Вид. «слово», 2006. С. 339-362.

59. Шевців З. М. Основи соціально-педагогічної діяльності. Київ: Вид. «Знання», 2012. 485 с.

60. Шульга В. В. Соціальний педагог у загальноосвітньому навчальному закладі: методичні рекомендації. Київ: Вид. «Ніка-Центр», 2004. 124 с.

ДОДАТКИ**Додаток А****Анкета****«Ставлення підлітків до асоціальних явищ в учнівському середовищі»**

Шановний друже! Прошу надати допомогу у виявленні ставлення старшокласників до асоціальних в учнівському середовищі. Для цього прошу уважно прочитати питання і відповіді на них, відмітивши яка Вам найближча.

Стать _____

Вік _____

Чи вважаєте ви, що цигарка є наркотичною речовиною?

- а) так;
- б) ні;

Як ви відноситеся до паління?

- а) позитивно;
- б) негативно;

Чи може виникнути залежність після першої спроби вживання алкоголю, наркотиків?

- а) так;
- б) ні;

Що таке здоровий спосіб життя?

- а) здорове харчування;
- б) дотримання режиму дня;
- в) паління цигарок в міру на день;
- г) заняття спортом, музикою, танцями, гуртки за інтересами;
- д) ваш варіант відповіді

Ви впевнені, що ведете здоровий спосіб життя?

- а) так;
- б) ні;

Чи займаєтеся ви спортом?

- а) так, регулярно;

- б) так, але нерегулярно;
- в) ні.

Що таке ВІЛ/СНІД - це...

- а) хвороба, якою можуть занедужати як дорослі, так і діти;
- б) інфекційне захворювання, спричинене вірусом імунодефіциту людини;
- в) рак крові;
- г) ваш варіант відповіді

Як ви відноситеся до людей які хворіють на ВІЛ/СНІД?

- а) позитивно;
- б) негативно;
- в) нейтрально;
- г) ваш варіант відповіді ;

Які є шляхи зараження ВІЛ інфекції?

- а) спільне використання шприців, голлок ;
- б) при колективних видах спорту;
- в) при перебуванні в одному приміщенні;
- г) при використанні загальної посуду чи постільної білизни;

ВІЛ не передається:

- а) при рукостисканні або обіймах;
- б) при кашлі та чханні;
- в) при використанні нестерильного інструментарію для татуювання;
- г) при використанні чужих засобів гігієни для гоління, зубних щіток з видимими залишками крові;

Дякуємо за участь!!!!

ПАМ'ЯТКА ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ І СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА В РОБОТІ З БАТЬКАМИ

- Залучайте батьків до шкільного життя, запрошуйте їх до співпраці, на уроки, влаштовуйте з ними зустрічі.
- Дякуйте батькам за все, навіть за найменші дрібниці.
- Ніколи не докоряйте батькам, які не відвідують батьківських зборів це не сприятиме їхньому бажанню зустрічатися з вами частіше. Завжди щиро (без тіні сарказму) радійте їх появі в класі.
- Називайте батьків по іменах та по батькові, не вживайте поширених фраз «мама Петра Іванчука». Інакше в батьків складеться враження, що вони вам цікаві лише в такому статусі.
- На батьківських зборах наголошуйте на проблемі, а не на конкретній дитині. Водночас хваліть учнів персонально й обов'язково всіх. Знайдіть кілька теплих слів для кожної дитини.
- Аналізуйте досягнення дитини з часу останньої зустрічі з батьками. Окреслюйте проблеми та визначайте потрібну допомогу з боку батьків для її вирішення. Коли батькам пропонують посильну і конкретну модель докладання своїх зусиль, то віддача від них підвищується. Вони частіше звертаються по пораду до вчителя, а той, у свою чергу, має чудову можливість стежити за розвитком дитини в сім'ї.

ПАМ'ЯТКА ДЛЯ БАТЬКІВ

Можливі причини складностей у навчанні дітей:

- Дитина нездорова.
- Учень швидко стомлюється, а регулювати свій темп неспроможний.
- Батьки не вміють допомогти учневі або ставляться до нього як до дорослого (пояснюють лише раз, вважаючи, що цього досить) або як до малюка повторюють те саме безліч разів.
- Дорослі не вміють зацікавити дитину навчальною працею як

захопливою грою.

- Дитина не в змозі уважно працювати в школі і вдома, оскільки навчальна завантаженість для неї непосильна (не звикла працювати).
- Батьки надто пригнічують учня погрозами й покараннями. Не вміють своєчасно схвалити й підбадьорити.
- Дорослі не вміють чітко пояснювати, давати ділові поради.
- Батьки не дотримуються принципу єдності вимог у навчанні: кожен нав'язує дитині свій стиль роботи.

ПОРАДИ БАТЬКАМ, ЯКІ ДОПОМАГАЮТЬ ДІТЯМ НАВЧАТИСЯ

- Намагайтеся займатися з дитиною так, щоб вона не нудьгувала під час занять. Інтерес – найкраща з мотивацій.
- Повторюйте вправи. Розвиток розумових здібностей дитини визначають час і практика. Якщо якась вправа не виходить, зробіть перерву, поверніться до неї пізніше або запропонуйте дитині легший варіант завдання.
- Не виявляйте зайвої тривоги з приводу недостатніх успіхів і незначного просування або навіть деякого регресу вашої дитини.
- Будьте терплячими, не поспішайте, не давайте дитині завдань, що виходять за межі її інтелектуальних можливостей.
- У заняттях з дитиною треба знати міру. Не змушуйте дитину виконувати вправу, якщо вона весь час крутиться, стомилася, неврівноважена. Спробуйте визначити межі витривалості дитини, збільшуйте тривалість занять щоразу на невеликий відрізок часу.
- Бажано використовувати ігрову форму занять, оскільки діти погано сприймають чітко регламентовані, повторювані, монотонні заняття.
- Уникайте несхвальної оцінки, знаходьте слова підтримки, частіше хваліть дитину за терпіння, наполегливість тощо. Ніколи не порівнюйте дитину з іншими дітьми. Формуйте в неї впевненість у своїх силах, високу самооцінку.

ЗОЛОТІ ПРАВИЛА ДЛЯ БАТЬКІВ

– Більшість дітей – «звичайні». Не робіть зі своєї дитини вундеркінда, окреслюючи непосильні вимоги, орієнтуючи на недосяжні еталони. Дитина повинна частіше відчувати задоволення від того, що вона щось може, ніж тривожитись з приводу того чого не може зробити.

– У різних дітей – різні здібності (розумові, художні, математичні, організаційні, вольові, чуттєві). Здібності треба розвивати! Але ваше перше завдання – визначити оптимум вашої дитини. Не орієнтуйте навіть найбільш здібну дитину на винятковість! На цьому шляху її чекає розлад із самою собою, бо завжди поруч знайдеться хтось більш обдарований працелюбний.

– Здійснитися в житті може лише активна дитина, Виховуйте людину дій, вчинку.

– Не повчайте у незнанні! Правильно виховувати може лише той, хто знає дитину -розуміє її чесноти і вади, відчуває її настрій, добре орієнтується в її інтересах, смаках, цінностях, звичках, здібностях.

– Викориніть із своєї практики вираз: «Роби, раз я вимагаю». Замініть цю форму вимоги іншою: «Роби, тому що цього не можна не зробити». Зростаючи, особистість повинна звикнути до виконання вимог не на догоду зовнішньому розпорядженню, а тому, що вони розумні, доцільні...

– Довіряйте дитині. Людина, яка виростає у довірі, йде по життю спокійно, зона відкрита, товариська, доброзичлива. Будьте терплячими! Ставтесь терпляче до дитячих проявів: процес розвитку є випробуванням не лише для дорослих але й для самої дитини. Виховуйте її вимогливою любов'ю.

– Ніколи не кажіть, що за всіма життєвими проблемами не лишається часу на виховання дитини.

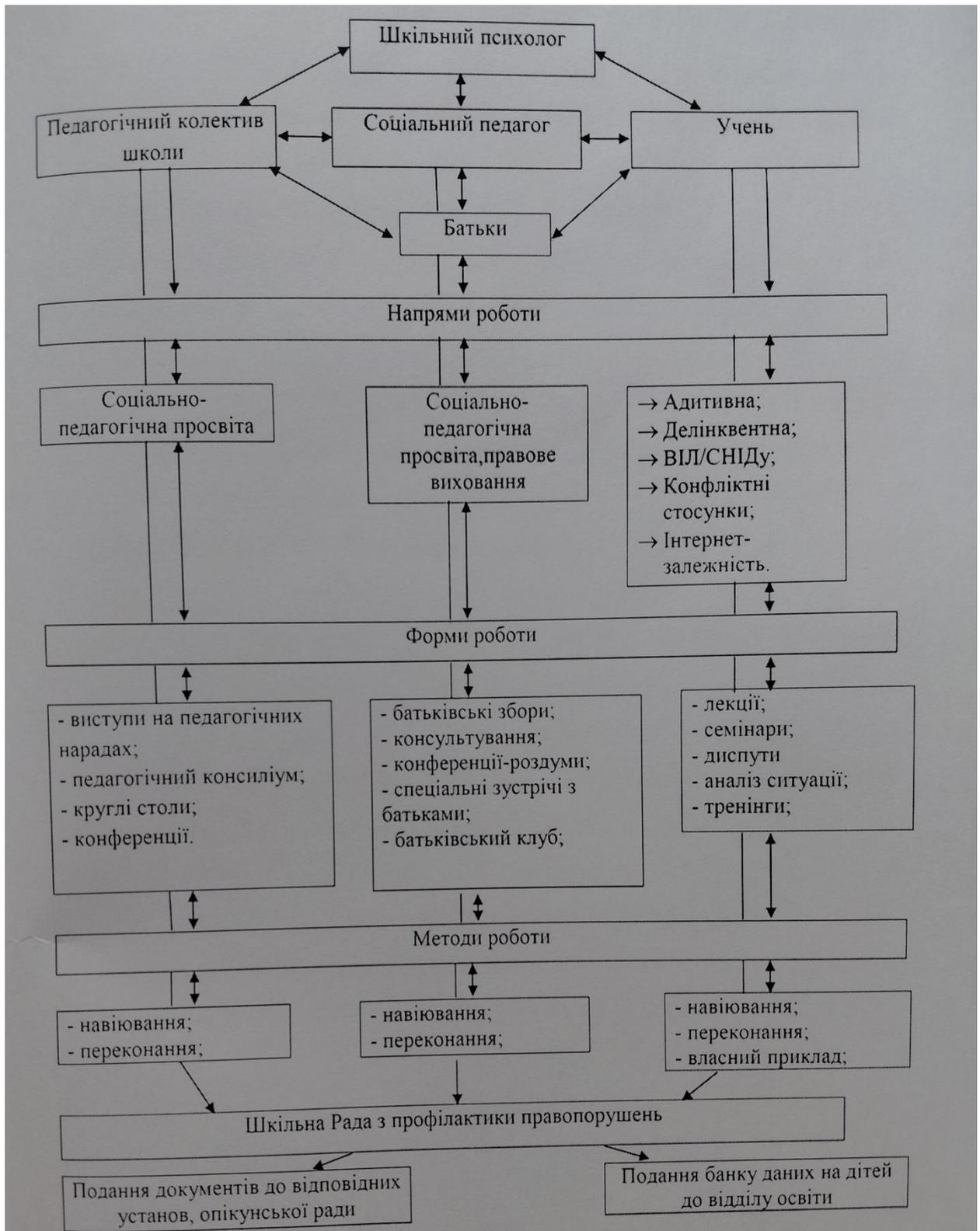

Рис.2.1. Модель організації роботи соціального педагога в гімназії №33 м. Чернігова щодо профілактики асоціальних явищ